જુનાગઢ ગીરનારનો ભોમીયો

પ્રસ્તાવના.

જુનાગઢ એ એક ઇતીહાસિક પુરાણું શહેર છે અને તે ઉપર આવેલો ગીરનાર પહાડ એ એક હીન્દુ કોમનું પવીત્ર સ્થળ અને યાત્રાનું મોટું ધામ છે. તેમાં દરસાલ લાખો જાત્રાળુ મુસાફર લોકો આવે છે; જે લોકો દુર દેશાંતરી અને આ દેશના અજાણ હોઇને જુદા જુદા જાત્રાના સ્થળોની માહીતી તથા જુની જોવા લાયક જગ્યાઓ, રસ્તાઓ, ડોલી, ચોકી વીગેરેના દરો વીગેરેની ઘણી વીટંબણાથી દુર રાખવા અને દરેક સ્થળોની માહીતી પુરી પાડવાના હેતુથી આ જુનાગઢ ગીરનારનો ભોમીયો પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે. જે ખરીદનારને એક ભોમીયાની ગરજ સારવા ઉપરાંત તેના સાથીની સેવા બજાવશે જેનો લાભ જન સમુહદાય લેવાથી પરીશ્રમ સફળ થયો ગણીશું. અમોને લખવાને ઘણોજ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે કે આ પુસ્તકની ત્રણ આવૃત્તિઓ થોડા વખતમાં ખલાસ થયેલી હોવાથી અને લોકોની ઉપરા ઉપરી માગણીઓ ચાલુ હોવાથી આ તેની ચોથી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવે છે.

પ્રકાશક

સંવત ૧૯૭૨ ના ચૈત્ર સુદી ૧.

હરજીવનદાસ ન્યાલચંદ ભટ્ટ,
જુનાગઢ.

જુનાગઢ ગીરનારનો ભોમીઓ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ભરતખંડના પશ્ચીમાદી ભાગમાં કાઠીયાવાડ દ્વીપકલ્પ આવેલો છે. તે મધ્યેના સૌરાષ્ટ્ર ફળદ્રુપ પ્રદેશને વીશે કવીઓએ પાંચ રત્નો કલ્પેલાં છે. તે નીચે પ્રમાણેઃ—

सौराष्ट्र पंच रत्नानी नदी नारी तुरंगमा ।
चतुर्थ सोमनाथंच पंचमं हरी दर्शन ॥

(૧) નદી, (૨) નારી, (૩) ઘોડા, (૪) પ્રભાસપાટણ અને (૫) દ્વારકાં.

એઓ વખાણવા લાયક હોવાથી આ દેશ વિશ્વવિખ્યાત છે. તેમજ હિંદુઓનાં પ્રાચીન તીર્થો અને ગીરનાર પહાડથી પણ આ દેશ પ્રસીદ્ધીને પામેલો છે.

આ દેશનું પાટનગર જુનાગઢ તે તેના નામ પ્રમાણે અતી પુરાણું ઐતિહાસીક શહેર છે. જેની વસ્તી ૩૫૦૦૦ ને આશરે માણસની છે. તેને ફરતો કોટ છે. કુલ શહેરની લંબાઇ પુર્વ—પશ્ચીમ ૭૦°૧૩ તથા ઉત્તર રેખાંશ ૨૧°૧ ઉપર આવેલું છે.

શહેરની પુર્વાદિ બાજુએ "ગીરનાર પહાડ" અને ધારાગૃહ નામની બાગ આવેલાં છે.

શહેરની દક્ષણાદી બાજુએ "શહેર પરૂં" અને દાતાર તરફ જવાનો રસ્તો છે.

પશ્ચીમાદી બાજુ તરફ રેલ્વે સ્ટેશન અને રેલ્વે લાઇન આવેલાં છે.

ઉત્તરાદી બાજુ તરફ ઇંદ્રેશ્વર મહાદેવ તરફ જવાનો રસ્તો અને સક્કરબાગ નામની સુપ્રસિદ્ધ બાગ આવેલી છે.

આ શહેર જુનું પુરાણીક હોઇને તેનાં નામો જુદાં જુદાં છે તે નીચે પ્રમાણે.

(૧) કરણકુબજ (૨) મણીપુર (૩) ચંદ્રકેતુપુર (૪) રેવતપુર (૫) પૌરાનપુર (૬) દુર્ગ (૭) જીર્ણદુર્ગ (૮) જીર્ણગઢ (૯) ગીરીનગર (૧૦) નગર (૧૧) પુર્વનગર (૧૨) જીર્ણપ્રાકાર (૧૩) યવનગઢ (૧૪) મુસ્તફાબાદ (૧૫) જુનાગઢ.

રાજકર્ત્તા.

આ રાજ્યના રાજા પ્રસીદ્ધ બાબી કુળના મુસલમાનો છે અને તે નવાબના નામથી ઓળખાય છે. હાલના નવાબ સાહેબ નામદાર મોહોબતખાનજીની બાળવયને લઇ માનવંતા બ્રીટીશ સરકારથી રાજતંત્ર ચાલે છે.

જુનાગઢ જંકશન છે. ત્યાં આગળ વેરાવલ બંદર, વીશાવદર, કુતીયાણા અને મુંબઇ વગેરેથી આવતી ટ્રેનો ભેલી થાય છે.

આ રેલ્વે સ્ટેટની–સરહદની–સ્ટેટની સ્વતંત્ર છે તેનો વહીવટ સ્ટેટ તરફથી કરવામાં આવે છે.

રેલ્વેના ટ્રાફીક સાહેબની ઓફીસ સ્ટેશન ઉપરજ છે. સ્ટેશન ગામની લગોલગ આવેલું છે. વર્કશોપનું મકાન પણ ત્યાં આવેલું છે.

અને ત્યાં વર્કશોપનું શીક્ષણ પણ અભીલાષી લોકોને અપાય છે.

સ્ટેશન ઉપર પબ્લીક ગાર્ડનનો નાનો ચમન શહેરને શોભા આપતો પ્રથમ દર્શનીક નજરે આવે છે. સ્ટેશન ઉપર ગાડી ટાંગા (ઘોડાગાડી) વીગેરે ભાડાતનાં પુરતાં સાધનો મળી શકે છે. મુસાફરો તેમજ યાત્રાળુ લોકોને ઉતરવા માટે પ્લાટોમાં વીશીઓ વીગેરેનાં સાધનો છે પરંતુ ઘણીજ સગવડતાવાલી હીંદુ કોમના ઉંચ વર્ગને ઉતરવા માટે ગામની અંદર કનાવાવ નામની ઓળખાતી જગ્યા નજદીક મુંબઇના સુપ્રસિદ્ધ ભાટીયા ગૃહસ્થ શેઠ જીવરાજ દયાળની ધર્મશાળા સઘળી રીતે સોઇવાળી છે.

મુકરબો.

ગામમાં દાખલ થતાં મરહુમ નવાબ સાહેબ મહોબતખાનજીનો મુકરબો જોવા લાયક છે તે મકાન હીંદી ઉંચી કારીગીરીથી ભરપુર હોઇને તેમજ મુસલમાની બાંધણીથી બંધાએલું હોઈ જુના બાદશાહોના મકાનોનું સ્મરણ કરાવે છે. તે નજદીક જુમામસ્જીદ અને મહોબત મદ્રેશાનાં મકાનો આવેલાં છે.

અદાલતો.

મુકરબાની સામી બાજુએ હાલના જમાનાને અનુસરતી હાલ બંધાએલી ન્યાયની કોર્ટો અને વરીષ્ટ કોર્ટો આવેલી છે. આ રસ્તો કીઝરોડના નામથી ઓળખાય છે.

જનરલ હોસ્પીટલ.

આ હોસ્પીટલ રાજ તરફથી સાર્વજનીક હીતાર્થે બંધાએલી છે. અને તેમાં મનુષ્યોને રાજ્ય તરફથી મફત દવા મળે છે તેમજ

ગરીબ નીરાધાર સખ્ત બીમાર હોય તેમને ત્યાં રાખી સારી રીતે સારવાર અને માવજત સરકારી ખર્ચે રાખવામાં આવે છે ખોરાક કપડાં વીગેરેનો બંદોબસ્ત પણ તેવા લોકોને ત્યાંથી કરી આપવામાં આવે છે. હાલમાં આ હોસ્પીટલ રાજ્યને મોટે ખરચે નવીન બંધાયેલી છે.

જનાના હોસ્પીટલ.

ક્રોંઝ રોડના રસ્તા ઉપર જનરલ હોસ્પીટલની સામી બાજુએ હાલમાં સને (૧૯૧૩) માં આ હોસ્પીટલ નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ તખ્તનશીન થયાની યાદગીરીમાં રૈયતના ફંડથી બાંધવામાં આવી છે. ત્યાં સ્ત્રીઓ માટે સારી સગવડતા સચવાય છે.

બાહાદુરખાંનજી હાઇસ્કુલ.

આ હાઇસ્કુલ મરહુમ નવાબ સાહેબ બહાદુરખાંનજી " જી. સી. એસ. આઇ " ના વખતમાં તેમના નામથી ઇંગ્રેજી કેળવણી આપવા માટે બંધાવવામાં આવી છે. હાલમાં પણ તેમાં ઇંગ્રેજી અભ્યાસ-કરતા છોકરાઓ ભણે છે. મકાન જમાનાને અનુસરતું સુશોભીત અને જોવા લાયક છે.

બહાદુરખાનજી લાઇબ્રેરી.

આ મકાન હાઇસ્કુલની સામી બાજુએ આવેલું છે તે ઘણીજ સરસ ફેસનથી બંધાએલું છે અને જોવા લાયક છે તેના ઉપર કાચનું છાપરૂં બંધાવેલું છે તેથી વાંચનારને પ્રકાશ પુરો પડે છે.

તેની બાજુમાં અહિંની સ્વદેશી ચીજોનું અને પુરાણી મલી આવેલ ચીજોનું મ્યુઝીયમ (સંગ્રહસ્થાન) આવેલું છે. તે ઘણી સારી ગોઠવણીથી ગોઠવાએલું છે. દેશી કારીગીરી અને પુરાણી ચીજો ઉપ-

રાંત અહિનાં જુના વખતના ઉપરકોટનું ખોદકામ કરતાં નીકળેલી જણસો તેમાં જોવા માટે મુકવામાં આવેલી છે, આ લાઇબ્રેરીમાં કોઇપણ જાતની ફી વાંચવા જનાર લોકો પાસેથી લેવામાં આવતી નથી તેથી લોકોની સગવડતા સારી રીતે સચવાય છે.

પોષ્ટ અને ટેલીગ્રાફ ઑફીસ.

આ મકાન બહાદુરખાનજી લાઇબ્રેરીની સામી બાજુએ આવેલું છે, અને ત્યાં તે ઑફીસને લગતું કામકાજ થાય છે. આ મકાન શહેરની મધ્યસ્થને લઇ ત્યાં લોકોની પુરતી સગવડતા સચવાય છે.

પંચ હાટડી.

આ એક જુનાગઢની મધ્ય સ્થળે આવેલો આબરૂદાર મેહેલ્લો છે. અને તેની આસપાસ ઘણે ભાગે ગ્રહસ્થોનાજ મકાનો આવેલાં છે. અહિં ચોખી બ્રાહ્મણીઆ મીઠાઇ વેચનારાઓની દુકાનો છે.

વૈશ્નવી સંપ્રદાયની હવેલી.

પંચ હાટડીમાં થઇ હવેલી લેનનો રસ્તો ચાલે છે. ત્યાંથી થોડે દૂર વલ્લભી સંપ્રદાયની હવેલી આવેલી છે. તે માહારાજશ્રીની માલેકીની છે. તેના અંદર શ્રી દામોદરજી અને મદનમોહનજીની નીધ બીરાજે છે.

દીવાન ચોક.

આ એક જુનાગઢની બજારનો દીવાન ચોકના નામથી ઓળખાતો ચોક છે તે ચોક પ્રથમ છાંયા બજારના નામથી ઓળખાતો હતો. પરંતુ મરહુમ દીવાન સાહેબ રાવબહાદુર દેશાઇ હરીદાસ વિહા-

રીહાસની નિમનોક આ રાજ્યમાં થઇ ત્યારે પોતાની ઓફીસનાં મકાન અહિં બનાવ્યાથી આ ચોક દીવાનચોકના નામથી ઓળખાવા લાગ્યો.

આ ઓફીસમાં હાલ બ્રાન્ચ કન્યાશાળા કરવામાં આવી છે. અહિં કટલરી, હોજીયરી અને ગાંધી લોકોની દુકાનો આવેલી છે.

સૌરાષ્ટ્ર પોષ્ટ ઑફીસ.

દીવાનચોકના અંદર કન્યાશાળાના નિચેના ભાગમાં આ મકાન આવેલું છે. અહિં જનરલ પોષ્ટ ઑફીસની માફક આ રાજ્યના તમામ ગામોનો અંદર અહિની ટીકીટ લગાડવાથી કાગળ પત્રો વિગેરે લઇ જવા લાવવાની સગવડતા રાખેલી છે.

સરકલ.

આ અર્ધ ગોળાકારથી બંધાએલો ચોક છે તેની અંદર કાપડ વાળા વિગેરેની દુકાનો આવેલી છે, ચોકનાં વચોવચ ઘડીઆલનો ટાવર બાંધવામાં આવ્યો છે ત્યાં આગળ થઇ દાણા મારકીટની અંદર જવાય છે સામી બાજુએ મરહુમ શાહજાદા શેરજુમાખાનજીનો આઇના મહેલ નામે ઓળખાતો મહેલ આવેલો છે તે જોવા લાયક છે.

માંડવી ચોક.

આ ચોક મોટી બજારના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં શહેરના નામાંકીત સરાફ અને કાપડવાળાની દુકાનો છે. વચોવચ કસ્ટમ ખાતાની ઓફીસ છે. ત્યાં આગળ જતા આવતા માલની જગાત ચુકાવવામાં આવે છે.

શાક મારકીટ.

માંડવી ચોકથી આગળ ચાલતાં આ મારકીટ બંધાએલીછે. આ

જુની ફેશનની બંધાયેલી હોઇ હાલના જમાનાને અનુસરતી જણાતી નથી તેથી બહુ વખાણવા લાયક નથી. ત્યાં તમામ જાતનાં લીલોતરી શાક તથા બહારના ભાગમાં લીલો મેવો ફ્રુટ વિગેરે મળે છે. તેના વેચનાર ઘણે ભાગે મુસલમાન લોકો છે.

જગમાલ ચોક.

આ મહેલ્લો ઘણે ભાગે વણીક કોમની વસ્તીથી ભરપુર છે. ત્યાં આગળ દીગંબરી અને શ્વેતાંબરી પંથના શ્રાવક લોકોના દેવાલયો આવેલાં છે. તેમના કારખાનાઓની પેઢીયોનાં મકાનો પણ ત્યાં આવેલાં છે. તેમજ શ્રાવક લોકોની ધર્મશાળાના મકાનો પણ ત્યાંજ છે તે ભાગમાં તે લોકોની દરેક જાતની પુરતી સગવડતા રહેલી છે. મકાન વિશાળ અને સ્વચ્છ સારાં છે.

ઉપર લખી શ્રાવક લોકોની ધર્મશાળાઓ શા. પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇ તથા બાબુની ધર્મશાળાના નામથી ઓળખાય છે. તે લોકની બંધાવેલી છે.

આ શ્વેતાંબરી દેરાંની આદીશ્વરની પ્રતીષ્ઠા માનસંગ ભોજરાજ તરફથી સ. ૧૯૦૧ માં થએલી છે. તે દેરામાં હાલમાં (૧૯૭૦) માં જનરલ હોસપીતાલના પાયાનું ખોદ કામ કરતાં નીકળેલ નેમીનાથજી દાદાની મુરતીને પધરાવવામાં આવી છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

જેલ.

સ્ટેશનથી પુર્વાદી બાજુના રસ્તા તરફ જતાં જેલરોડના નામનો રસ્તો છે તેના ઉપર સેંટ્રલ જેલનું મોટું મકાન આવેલું છે જેની બાંધણી ખરેખર જોવા લાયક છે તેમાં ભોંયરાંની કૃતી બહુ સારી રીતે બનાવેલી છે તેમાં શીક્ષાપાત્ર થએલા કેદીઓ પાસે વણાટ વિગેરેનું કામ શીખવવા કરવામાં આવે છે અને તે ઘણું સારૂં થાય છે.

નરસીંહ મહેતાનો ચોરો.

આગળ ચાલતાં જગપ્રસિદ્ધ નાગર હરીભક્ત નરસીંહ મહેતાનો ચોરો આવેલો છે તે તેના પુર્વજોનાં મકાન હતાં તેમ કહેવાય છે. આ જગ્યા પુરાણી અને ખરેખર જોવા લાયક છે. ત્યાં પક્ષીઓને ચણ પડે છે. આ મકાન હાલ વડનગરા નાગરોની જ્ઞાતીની માલેકીનું છે. ત્યાં આગળ સરદ પુનમને દીવસે રાસ રમાય છે.

હીમજાનું મંદીર.

આ મંદીર નરસીંહ મહેતાના ચોરાની સામી બાજુએ આવેલું છે. તેનો દેખાવ જોતાં તે ઘણા જુના વખતનું બંધાયેલું હોય તેવું પુરાણું માલમ પડે છે. દેરાનું દ્વાર પશ્ચીમાદી બાજુએ આવેલું છે. દેરામાં હીમજા માતાની મુરતી બીરાજે છે, આ સ્થળ ઝાલોરા નામે વણીક જ્ઞાતીની માલેકીનું છે અને તેને તે લોકો પોતાની કુળદેવી તરીકે માને છે તેમજ ઝાલોરા નામના બ્રાહ્મણ પણ તેમને વિશેશ માને છે, આ

મકાનમાં ધર્મશાળા વીગેરેની શોઇ છે. દર શાલ ભાદરવા સુદી ૬ ના રોજ ઝાલોરા ગ્નાતી તરફથી હવન કરાવવામાં આવે છે.

રામાનુરાજ મંદિર.

આ મંદીર નરસીંહ મહેતાના ચોરાથી દક્ષણાદી બાજુએ આવેલું છે. તેમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણની મુરતી બીરાજે છે.

સુખનાથ મહાદેવનું મંદીર.

આ મંદીર નરસીંહ મહેતાના ચોરાથી પુર્વાદી બાજુએ આવેલુ છે અને તે ઘણું પુરાણું છે અને ત્યાં શ્રાવણ વદી ૬-૭-૮ ના દીવસોમાં મેળો ગામના માણસોનો ભરાય છે.

બારા સૈયદ.

આ મકાનો મુકરબા આકૃતીથી બંધાએલાં છે. અને તેમાં મહમદ બેગડાના વખતમાં થએલ લડાઇમાં સૈયદ જાતીના બારે ભાઇઓ આ એક જગ્યાએ સેદ (મરણ) થઇ ગયાનું જણાવવામાં આવે છે તેની ત્યાંહી બારે કબરો છે. તથા એક તેરમી કબર છે. તે તેના નગારચીની કબર હોવાનું કહેવાય છે.

માઇ ગઢેચા.

આ એક હીંદુ સતી સ્ત્રી હોવાનું કહેવાય છે. અને તે યવનના ભયથી સતીત્વપણાના ભંગનો વખત નજીક આવતાં યવન વશ થતાં પહેલાં જમીનમાં સમાઇ ગએલ છે. અને પોતાના પાલવના છેડાને યવન સ્પર્શ થતાં ટુકડો ઉડી જઇ ત્યાં રહી ગયાનું કહેવામાં આવે છે. તે ટુકડો અદ્યાપી પર્યંત ત્યાં જોવામાં આવે છે. તેના ઉપર મુકરબા ફેશનથી મકાન બંધાએલું છે.

ખાપરા કોઠીયાના ભોંયરાં.

આ ધારાગર દરવાજાની નજદીક આવેલાં જમીનના પથ્થરમાંથી કોતરી કાઢેલાં ભોયરાંઓ છે તેના થાંભલા પગથી ચોક વીગેરેનું કામ જુના વખતની કારીગીરીનું ભાન કરાવે છે. આ ભોંયરાંઓ ખાપરા અને કોઢીયા નામના બે નામાંકીત ખબરદાર કુશળ ચોરોનાં મકાન હોવાનું કહેવાય છે આ લોકો ચોરી કરવામાં ઘણા પ્રવીણ હતા તે વીશેની ઘણી રસીલી જુની દંતકથાઓ કાઠીયાવાડમાં ઘણી કહેવામાં આવે છે.

નવદુર્ગા.

આ જગ્યામાં નવ માતાજીની મુર્તી બીરાજે છે. અને તે નવદુર્ગા નામથી ઓળખાય છે. સ્થાન ઉંચાણવાળી જગ્યામાં બંધાએલું છે. ત્યાં એક સુંદર વાવ છે તે સ્થાન જોતાં રમણીક જણાય છે.

ત્રવેણી (નદી)

આ નદીના અંદર ત્રણ પ્રવાહ ત્રણ નદીના ભેળા થાય છે તેથી તે ત્રવેણીના નામથા ઓળખાય છે. અને તે હીંદીઓનું પવીત્ર સ્થળ છે. નદી ઉપર ઘાટ બંધાયેલ છે નદીના અંદર એક કુંડ છે. ઘાટ ઉપર શીવાલયોનાં દેવળ બંધાયેલ છે ત્યાં શ્રાવણ વદી ૧૩–૧૪ (પ્રાચી) ના બે દીવસોમાં શહેરના લોકોનો મેળો ભરાય છે.

જીવરાજ દયાળ ભાટીયાની ધર્મશાળા.

આ મકાન ત્રવેણીને રસ્તેથી પાછા વળતાં ઉપરકોટના રસ્તા ઉપર જતાં માર્ગમાં આવે છે. પાસે કનાવાવ નામની વાવ છે. ઉંચ વરણના હીંદુઓને ઉતરવા માટે આ જગ્યા બાંધવામાં આવી છે. ઉતરનાર મુસાફરોને માટે શોધ ઘણીજ સારી વખાણવાલાયક છે.

પ્રકરણ ૩ જુ.

ઉપરકોટનો કીલ્લો.

શહેરની વચોવચ, જુના વખતનો બંધાએલો આ "ઉપરકોટ" નામનો કીલ્લો આવેલો છે, કીલાની અંદર જવાને પુર્વાદી અને પશ્ચીમાદી બાજુ એમ બે દરવાજા આવેલા છે. હાલમાં પુર્વાદી બાજુનો દરવાજો બંધ રાખવામાં આવ્યો છે. પશ્ચીમાદી બાજુના દરવાજામાંથી આ કીલ્લાની અંદર દાખલ થવાય છે. દાખલ થવા માટે સરકારશ્રીની પરવાનગીની ચીઠી ચીફ રેવન્યુ ઓફીસેથી લેવાય છે. કીલ્લાને ફરતી ખાઇ છે. કીલ્લો જુનો અને જોવા લાયક છે. પુરાણું જુનાગઢ આ હતું એમ કે'વામાં આવે છે. ખોરાશાના શાહ કાળયવનના ભયથી મથુરાંથી નાશી આવેલા યાદવ કુળના રાજા ઉગ્રશેને આ કીલ્લો બંધાવ્યાનું કે'વામાં આવે છે. દરવાજાની અંદર પેસતાં શીલાની અંદર કોતરી કાઢેલી મોટી હનુમાનજી તથા ગણપતીની મુરતી દ્રષ્ટીગોચર થાય છે. તે જોતાંજ ધારમીક હીંદુ રાજ્યનું સ્મરણ કરાવે છે. ત્યાં આગળ પાણીની એક વાવ આવેલી છે. હાલ ત્યાં સરકારી સિપાઇઓનું થાણું રહે છે. આગળ ચાલતાં હાલના શહેરને પાણી પુરૂ પાડવા માટે ટાંકીઓ બાંધવામાં આવી છે. જેની અંદર ભવેશ્વર, ખોડીયાર અને ચામુંદ્રીના તળાવનાં પાણી લાવવામાં આવે છે.

લોકોને મધ્યાનનો સમય જાણવા માટે હાલ બપોરના બાર બજે એક તોપનો બહાર કરવામાં આવે છે. અને તે ઉંચાણવાલી જગ્યા હોવાથી આખા શહેરમાં સંભળાય છે.

નવઘણ કુવો.

આ કુવો રાહ નવઘણના નામથી તેના વખતમાં બંધાયાનું કહેવામાં આવે છે. કુવો ઘણો મોટો અને વીશાળ છે. તેને ફરતું ભોંયરૂં કુવાની આસપાસ ગોળાકૃતીએ કોતરી કાઢી પગથીઆં બાંધી કુવાની અંદર જવાનો રસ્તો કાઢવામાં આવ્યો છે. આ કામ ખરેખર જોવાલાયક છે આ માર્ગની ખુબી એવી તો સરસ રીતે કરવામાં આવી છે કે બસો પાંચસો માણુસો એકીહારે અવાર જવાર કરતાં પણ કશી હરકત પડતી નથી. તેમજ તેમાં મોટા બાકોરાં રાખવાથી જનાર માણુસોને પુરતો હવા ઉજાસ મળી શકે છે વળી વીશેશ ખુબી તો એ છે કે ઉપરથી જોનાર માણુસને અંદર જનાર માણુસોની જવા આવવાની કશી સમજ પડી શકતી નથી તેમજ અંદર જતાં માણુસોને થાક લાગે તો એક મોટો ચોક આવે છે ત્યાં આશરે સો માણુસો એકીહારે બેશી શકે એવો આ ચોક છે.

અડીચડી વાવ.

આ વાવ રાહ નવઘણની અડીચડી નામની બે દાસીઓએ બંધાવ્યાનું કહેવામાં આવે છે વાવ ઘણી મોટી અને ઉંડી તેમજ જોવા લાયક છે. આ વાવ તથા નવઘણ કુવાને માટે એવી કહેવત ચાલે છે કે.

" અડીચડી વાવને નવઘણ કુવો,
ન જુએ તે જીવતે મુઓ "

આ કહેવત અડીચડી વાવ અને નવઘણ કુવાની ઉત્તમતાની ખુબીનું ભાન કરાવે છે,

તોપો.

આ કીલ્લાની અંદર બે મોટી તોપો આવેલી છે તે નીલમ અને

કડાનારના નામથી ઓળખાય છે. તેના ઉપર ઉર્દુમાં તે તોપો બનાવનારના નામ લેખો છે.

નીલમ તોપની લંબાઇ ૧૭ ફીટ અને પરીઘ ૭ા ફીટ છે. કડાનારનું બીજુ નામ ચુડાનાર છે તે તોપ ૧૩ ફીટ લાંબી છે, માલેક યાઝે ઇ. સ. ૧૫૨૫ માં જુનાગઢનો થાણુદાર હતો. તે ગુજરાતના સુબા બહાદુરશાહના હુકમથી તે તોપ દીવથી લાવ્યો હતો. આ નીલમ તોપના ઉપર બનાવનારનું નામ મહમદ હમઝા એ છે.

જુમામશીદ.

આ કીલ્લાની વચોવચ આવેલી મોટી મસ્જીદ તે જુમામસ્જીદના નામથી ઓળખાય છે, આની અંદરના થાંભલા તથા મકાનની કારીગીરી જોવાલાયક છે. મકાન પુરાણું અને ભવ્ય છે તેની અંદર પાણીનાં ટાંકાં છે. ઉપર અગાશી છે તે ઉપરથી શહેરનો દેખાવ જોતાં બહુ રમણીય લાગે છે.

ભોંયરાં.

આ કીલ્લાની અંદર આવેલાં જમીનમાંનાં મકાનો ભોંયરા રૂપે દેખાય છે. તે જમીનના પથરમાંથી કોરી કાઢેલાં છે. અંદરની કારીગીરી જોવાલાયક છે.

આલમ છજુ.

આ કીલ્લાની પુર્વાદી બાજુએ આવેલું કોટની અંદર મુકાએલું આલમછજા નામનું છજું છે તેના ઉપર નાની બારી છે. તે ધકા બારીના નામથી ઓળખાય છે. તેની નીચે કોટની ચીનાઇ ઘણી છે.

નીચે ખાઇ છે. પહેલાં શીક્ષાપાત્ર લોકોને એ બારીએથી આલમછજા ઉપર ઉભો રાખી ધકો મારી ફેંકી દઇ દેહાંત દંડની શીક્ષા કરવામાં આવતી હતી એવું કહેવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

પાંજરા પોળ.

ઉપરકોટની બહાર નીકળતાં ડાબા હાથ તરફ ગીરનાર જતાં ગીરનારરોડના નામથી ઓળખાતી સડક ઉપર ઉપરકોટની નજદીકના ભાગમાં આ મકાન આવેલું છે. આ મકાન મહાજનની દેખરેખ અને માલેકીનું છે મરહુમ નવાબ શ્રી ૭ રસુલખાનજી જી. સી. એસ. આઇ. ની પરવાનગીથી લોટરી કાઢી બંધાવવામાં આવ્યું છે: મુંગા, અશક્ત વીગેરે પ્રાણીઓ (પશુ પક્ષીઓ)ની સંભાળ લેવા તથા નીભાવવામાં આવે છે.

શ્રીરામચંદ્રજીનું મંદીર.

આ મંદીર પાંજરાપોળની સામી બાજુએ આવેલું છે. તેમાં રામચંદ્રજીની મુરતી બીરાજે છે. મંદીર નીચે ખેરાતી ગામ છે. તેની ઉપજ આ મંદીરના ખર્ચમાં વપરાય છે. આ મંદીર સાધુ લોકોની માલેકીનું છે. તેની પાસે છીનાળવાવ નામની વાવ આવેલી છે.

ખાસચોક.

ઉપરકોટથી પાછા વળતાં જગમાલ ચોકમાં થઇ આ ખાસ

ચોકના રસ્તા તરફ જવાય છે, આ ચોકની અંદર મરહુમ નવાબ સાહેબ બહાદુરખાનજી જી. સી. એસ. આઇ. તથા રસુલખાનજી જી. સી. એસ. આઇ. ના રાજ્યમહેલોનાં મકાનો આવેલાં છે. મરહુમ નવાબ સાહેબ રસુલખાનજીએ પોતાનો મહેલ મોટે ખર્ચે પોતાને માટે તૈયાર કરાવેલો છે હાલ તેમાં રાણીજી સાહેબનો નીવાસ છે.

તેની સામી બાજુએ કચેરીનું મકાન આવેલું છે. તે સરકાર શ્રીની પરવાનગી ચીઠીથી જોવા જવાય છે. આ કચેરી જોવા લાયક છે. અને કચેરીની પાસે વજીર સાહેબ શેખમહમદ બાહાવદીનભાઇ હાશમભાઇ સી. આઇ. ઇ. નાં મકાનો આવેલાં છે. ચોકની વચોવચ ફુવારો છે. ચોક જોવાલાયક છે. ત્યાં બદામવાળી કચેરી નામથી ઓળખાતી કચેરીનું મકાન આવેલું છે. ત્યાં ઓપીયમ (અફીણ) ની મોટી ઓફીસ તથા વેચવાની દુકાન આવેલી છે.

મ્હોટા દામોદરજીનું મંદીર.

ખાસ ચોકને રસ્તે થઇ દીવાન ચોકમાં થઇ ગાંધર્વ ફલીયાને રસ્તે જતાં આ મહેલમાં આ મંદીર આવેલું છે. તે ઘણા વખતનું વૈશ્નવી સંપ્રદાયનું જુનું મંદીર છે. તેની અંદર શ્રીદામોદરજીની મુરતી બીરાજે છે. નૃસીંહ મહેતાને હાર પહેરાવનાર આ મુરતી છે. મુરતી પુરાણી અને ચમત્કારી છે. મુરતી નીચે " महाराजा राहु उग्रसेन महापुजा એવો લેખ લખાએલો છે. યાદવ કુળના રાજા ઉગ્રસેને ઉપરકોટનો કીલ્લો બંધાવ્યાનું કહેવામાં આવે છે. તે પહેલાંની આ મુરતી હોવાનું આ લેખ ઉપરથી સાબીત થાય છે. પુર્વેથી તેના પુજ્યકો ગીરનારના ગ્નાતીના બ્રાહ્મણો છે. હાલ પણ તે તેને સાથે બીરાજે છે.

હાટકેશ્વર મહાદેવ.

આ વડનગરા નાગર જ્ઞાતીની માલીકીનું મંદીર છે. તેના અંદર હાટકેશ્વર મહાદેવની મુરતી બીરાજે છે. આ દેવાલયમાં કબુતરને ગામના લોકો તરફથી ચણ નાંખવામાં આવે છે. સાધુસંતને ઉતરવા માટે ધર્મશાલા છે. અને તે લોકોને સદાવ્રત મળે છે.

પદ્માવતી.

આ મંદીર હાટકેશ્વરની સામી બાજુએ આવેલું માતાજીનું મંદીર છે. તેમાં માતાજીની મુરતી બીરાજે છે જે પુરાણું હોય તેવું જણાય છે. જમીનમાંથી કોરી કાઢેલું આ મંદીર છે તે ઘણું જોવા લાયક છે. ત્યાં આગળ આસો સુદી ૧ થી આસો સુદી ૯ સુધી નવરાત્રીના દહાડામાં ગરબા લેવાય છે.

સ્વામીનારાયણનું મંદીર.

આ મંદીર હાટકેશ્વરથી પાછા વળતાં નાગરવાડાની સડક તરફ થઇ કાળવા ગેટ તરફ જતા રસ્તામાં આવે છે. મંદીરનું મકાન અને મંદીર ઘણી સુંદર બાંધણીથી મોટું શુશોભીત બાંધવામાં આવ્યું છે. તેના અંદર ત્રણ શીખરનાં ત્રણ દેવાલયો બંધાયેલાં છે. એકમાં રાધા રમણની મુરતી બીરાજે છે. બીજામાં દ્વારકાંનાથ અને ત્રીકમરાયની મુરતી બીરાજે છે. અને ત્રીજામાં રાધેશ્વર મહાદેવ મુરતીમાન પાર્વતીજી સમીત બીરાજે છે. તે લોકોના સાધુસંતના ઉતારા વીગેરેની તથા રહેવાની શોઇ સારી છે.

કાળવા ગેટ.

નાગરવાડાના રસ્તેથી આગળ ચાલતાં કાળવાગેટ નામનો દરવાજો

આવે છે તે આ દરવાજાની પાસેનો મહોલ્લો વસ્તીથી ભરપુર છે. ત્યાં આગળ મોટો ચોક છે. તે ચોકના અંદર પાંચ મોટી સડકોના પાંચ રસ્તાઓ ભેળા થાય છે. ત્યાં આગળ પોલીસ ગ્યાટ છે. દીપડા વાવ નામની મોટી વાવ છે. આ વાવનું પાણી સુંદર હોવાથી આસપાસના મહેલ્લાવાળા લોકો બહોળો ઉપયોગ કરે છે. ત્યાં આગળ રશુલખાનજી નાટકશાળા અને ગોદડવાળા બાવાનો અખેડો (જગ્યા) આવેલ છે. આ રસ્તેથી ગામબહાર પરાને રસ્તે જવાય છે. દરવાજા બહાર કા-ળવા નામની નદી ઉપર સ. ૧૮૮૪ માં ફરગ્યુસન નામનો પુલ બંધાયેલો છે. ત્યાં આગળ એક ધર્મશાળા છે.

કોલેજ.

કાળવાના પુલ ઉપરથી આગળ ચાલતાં કોલેજરોડ નામનો રસ્તો આવે છે. રસ્તેથી જતાં કોલેજનું મકાન આવે છે. તેની અંદર ઉંચા ધોરણના અભ્યાસકર્તા વીધાર્થીઓ અભ્યાશ કરે છે. મકાન ઘણું સુંદર અને જોવા લાયક છે. તેને અંગે બોર્ડીંગો વીગેરેનાં મકાનો આવેલાં છે. તેની અંદર પરદેશી વીધાર્થીઓને રહેવા વગેરેની સોઇ ઘણી સારી સચવાય છે. જુનાગઢની ઉંચી કેળવણીની ખુબીની આ એક નીશાની છે.

ભુતનાથ મહાદેવ.

આ મંદીર કોલેજની સડકની સામી બાજુ ઉપર આવલું દેવાલય છે. તેના અંદર ભુતનાથ મહાદેવની મુરતી બીરાજે છે. દેવાલયની પાસે આંબલી તથા આમ્ર વૃક્ષની ઘટા ઘણી હોવાથી સ્થળ ઘણું રમણીય લાગે છે. ગામથી થોડે દૂર હોવાથી સાંજે ફરવા જતાં

ગામના ગ્રહસ્થો સાંજને વખતે દર્શનાર્થે ત્યાં જાય છે. અને પરદેશી સાધુસંતને ત્યાં આશરો મળે છે.

સરસ્વતી માતાનું મંદીર.

આ મંદીર ભુતનાથની પાસે શીખરબંધી બંધાએલું દેવાલય છે તેમાં શ્રીમાતાજીની મુરતી બીરાજે છે. અહિ આશ્વીન સુદી ૬–૭-૮ ને દીવસે મોટો મેળો ભરાય છે. તેમાં માતાજીની સ્વારી (વરઘોડો) ચડે છે. તેની પાસે સરસ્વતી નામનો કુંડ છે, તે હીંદુ ધાર્મીક બાંધણીથી બંધાએલો છે. આ કુંડ તથા દેવાલય નાગર ગ્નાતીના ગ્રહસ્થ દીવાન રણછોડજીનું બંધાવેલું છે.

પરીનું તલાવ.

આ રસ્તેથી આગળ ચાલતાં મોતીબાગ નામનો શુશોભીત સરકારી બાગ આવે છે. વૃક્ષરચના વીગેરેનું કામ જોવાલાયક છે. તેમાં થઇ પરીના તળાવ ઉપર જવાય છે. તળાવને ફરતી બાગ આવેલી છે. તળાવ ઉડુ, વીશાળ અને ફરતું બાંધેલું છે. તેમાં પડછંદો ઘણો તીવ્ર પડે છે તેથી ત્યાં જોવા જનાર લોકો બુમ પાડી પડછંદાના અવાજથી આનંદ અને ગમત મેળવે છે.

શહેરનું પરૂં.

આ પરાની અંદર બાબી નવાબ સાહેબ મહોબતખાનજીનો બંગલો જેને મહોબત મંઝીલ કહે છે, નામદાર એડમીનીસ્ટ્રેટરનો બંગલો જેને હજુર મંઝીલ કહે છે. હજુર આસીસ્ટંટનો બંગલો, હજુર ઓફીસ, પોલીસ સુપ્રી. સાહેબનો બંગલો, ચીફ ઇજીનીયરનો બંગલો, ચીફ જ્યુડીશીઅલનો બંગલો તથા દેસાઇ ભગવાનલાલ કેશવલાલનો

બંગલો, ન્યુગેઇટસ હાઉસ વીગેરે વીગેરે મકાનો આવેલાં છે. તથા પંચેશ્વર મહાદેવ અને આણુદેશ્વર મહાદેવનાં દેવાલયો આવેલાં છે. પરાની હવા તથા શોભા જમાનાને અનુસરતી સારી છે. સડકોની બંને બાજુએ વૃક્ષોની હારો રાખી શોભામાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

ત્યાંથી પાછા ફરતાં કાળવા દરવાજા પાસેથી દાતાર રોડ તરફ જવાય છે.

રક્તપીતાલય હોસ્પીટલ.

કાળવા દરવાજેથી પુર્વાદી બાજુએ જતી સડકેથી દાતાર જવાય છે. આ રસ્તાને જમીયલ શાહ[1] નો ચીલો દાતાર રોડના નામથી ઓળખાય છે.

આગળ ચાલતાં રક્તપીતાલય હોસ્પીટલની સ્થાપના સં. ૧૮૯૮ માં રક્તપીતના રોગવાળાને અહિનાં હવાપાણી સારા હોવાથી કરવામાં આવી છે.

આ હોસ્પીટલ જમીયલ શાહના તળાવ ઉપર રાજ્યના ખર્ચે બંધાવેલી છે. અને તે નીભાવવામાં આવે છે. અહિ રક્તપીતવાળા દરદીયોની સારવાર ઘણી સારી રીતે કરવામાં આવે છે. તેમજ ગરીબ દરદીઓને કપડાં અને ખોરાક સ્ટેટ તરફથી પુરો પાડવામાં આવે છે. આવા દરદીઓ દાતારના સુવાલીયોના નામથી ઓળખાય છે.

નાના દાતાર.

રક્તપીતાલય હોસ્પીટલથી થોડે દુર જતાં નાના દાતારની જગ્યા

---

(૧)-નોટ જમીયતશાહ માટે એવું કહેવાય છે કે તે સીંધમાં આવેલ નગર ઠઠ્ઠેથી અહિ રાહ મંડલિકના વખતમાં શાહે તેને મુસલમાની ધર્મ સ્થાપવા મોકલેલા હતા.

આવે છે. ત્યાં મકાન બાંધેલું છે. મકાનની અંદર પીરની જગ્યા છે. ધર્મશાળાઓ છે. પાણીનું પરબ છે. જતાં આવતાં લોકો આ જગ્યાએ વિશ્રામ લે છે. આગળ ચાલતાં મોટે દાતાર જવાનો રસ્તો છે. આ રસ્તો હેરીસન રોડના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં સારકુવા નામનો પ્રસીદ્ધ કુવો છે.

ત્યાંથી મોટાદાતારના પગથીયાં બાંધેલાં છે. ત્યાંથી ઉપર ચડાય છે આગળ ચાલતાં કોયલા વજીર અને શકરીયા કુઇ નામની માર્ગમાં કુઇ (ખાડ) આવે છે તથા ચીથરીયા પીરની જગ્યા આવે છે ત્યાં સુંદર વાવ છે. આ રસ્તેથી ઠેઠ ટેકરી સુધી જવાય છે.

આ ટેકરી દાતારની ટેકરીના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં આગળ દાતારનું સ્થાનક છે. પાણીનાં ચરમાં છે (ટાંકી) આ જગ્યાએ લોક વર્ગના હીંદુ અને મુસલમાન લોકો ઘણે લાંબે દુરથી માનતાએ આવે છે. તારીખ ૧૦ મી રજેઉલના રોજ અહિં મોટો મેળો ભરાય છે જેમાં આશરે લગભગ એક હજાર માણસની સંખ્યા થાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પરામાંથી પાછા ફરતાં ગામની અંદર દાખલ થઇ કડીયા રોડને રસ્તે જતાં ભીડભંજન મહાદેવનું મંદીર આવે છે તેમાં ભીડભંજન મહાદેવની મુરતી છે. * વીશળવાવ નામની મોટી વાવ છે. તે ઉપર આ મકાન બંધાયેલું છે. આ મહાદેવને મોઢ વણીક નામના વણીકો વિશેષ માને છે. પારેવાંને ચણુ નાંખવાનું સ્થળ છે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં ગીરનાર રોડના નામથી ઓળખાતો મોટો રસ્તો આવે છે. તે રસ્તા ઉપર માણેક પંચેશ્વર તથા જયાદોલતેશ્વર મહાદેવની જગ્યા અને ધર્મશાળાઓ આવેલી છે. તેની પાસે ગોધાવાવ નામની મોટી વાવ છે તેના ઉપર રામચંદ્રજીનું મંદીર છે, ને તેમાં દામોદરજીની મુરતી બીરાજે છે. સાધુસંતને સારૂં સનમાન મળે છે. જગ્યા નીચે આજીવીકા સારી છે. જગ્યા સુંદર અને જોવાલાયક છે. થોડે નજદીક આગળ ચાલતાં સલાટ વાવ નામની વાવ આવે છે તેની પાસે સત્યનારાયણનું મંદીર છે તેમાં સત્યનારાયણની મુરતી બીરાજે છે. સામી બાજુએ રામચંદ્રજીનું મંદીર છે તેના અંદર રામચંદ્રજીની મુરતી બીરાજે છે અને તે જગ્યા રામ ઝરોખાના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં ગામનો ગીરનાર ગેટ નામનો દરવાજો આવેલો છે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વાઘેશ્વરી માતા તરફ જવાનો રસ્તો આવે છે.

વાઘેશ્વરી માતા.

આ જગ્યા ગામથી થોડે દુર ડુંગરમાં આવેલું માતાજીનું મંદીર

---

* આ વાવ રાહખેંગારના ભાણેજ વીશળદેવના નામથી બંધાએલી છે તેથી તેનું નામ વીશળ વાવ રાખેલું છે.

છે ત્યાં વાઘેશ્વરી માતાજીની મુરતી વાઘ ઉપર બીરાજે છે. તેનું શીખરબંધ દેવળ છે. ગીરનાર રોડ ઉપરથી વાઘેશ્વરી માતા તરફ ડુંગરમાં જતો રસ્તો કાળા પથરથી બાંધેલો છે. દેવળની પાછળના ભાગમાં એક કુંડ છે. દેવળ પાસે એક વાવ છે. દેવળની અંદર ધર્મશાળાઓ છે. આ દેવળથી થોડે દુર ઉંચે ડુંગરમાં મોટી વાઘેશ્વરી માતાનું સ્થાનક છે. આહિંયાં આશ્વીન સુદી ૧ થી આશ્વીન સુદી ૯ સુધી મોટો મેળો ભરાય છે. આ જગ્યાની માલીકી સોની લોકોની નાતની છે.

લક્ષ્મણ ટેકરી.

વાઘેશ્વરી માતાના રસ્તાથી થોડે દુર આગળ ચાલતાં લક્ષ્મણ ટેકરી પર જવાનો રસ્તો આવે છે. આ રસ્તેથી લક્ષ્મણ ટેકરી ઉપર જવાય છે. આ એક ડુંગરની ટેકરી છે ઉપર ચડવાનો માર્ગ સાધારણ છે થોડે દુર ચડયા બાદ એક સુંદર જગ્યા આવે છે ત્યાં કુંડ છે રહેવાનું સ્થાન છે વૃક્ષની ઘટા છે ત્યાં બાવો રહે છે બીજા પણ કેટલાક ફળ ઝાડો છે ત્યાંથી ડુંગરની ટેકરી ઉપર જવાય છે. આ ટેકરીને લક્ષ્મણ ટેકરી કહેવામાં આવે છે અને ત્યાં લક્ષ્મણજીની ડેરી છે.

અશોકનો લેખ.

આ એક નામાંકીત ઐતીહાસીક જુની લીપીનો કાળા પથરની મોટી શીલા ઉપર લખાયેલો એક લેખ છે. અશોક અને રૂદ્રદામા તેમજ ચંદ્રગુપ્તના વખતનો પુરાણો લખાએલો હોવાથી ઇતીહાસ ઉપર ઘણું અજવાળું પડે છે આ લેખનું પહેલું ભાષાંતર ઇ. સ. ૧૮૨૨ માં કર્નલ ટોડે કર્યું હતું ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૮૩૭ માં રેવરન્ડ ડાક્તર જે. વીલ્સને છાપી લઇ કલકતાના મી. જેમ્સ પ્રીન્સેવને નકલ મોક-

લાવી જેણે તેનો તરજુમો કર્યો તે પછી એચ. એમ. વીલ્સન ઇ. બનોર્થ સીસેશન અને દાકતર એચ. કર્નલ એઓએ ભાષાંતર કરેલાં છે. તેના ઉપર મકાન બાંધી સંરક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે.

અશોકના લેખની આજ્ઞાઓનું ભાષાન્તર.

૧ "આ [૧]દેવવત્સળ, રાજા પ્રીયદર્શીની આજ્ઞા છે–પશુ વધ બીલકુલ બંધ રાખવો અને ખુશ બખ્તિની–કોઇ પણ મિજલસ ભરવી નહીં; કારણ કે દેવ વત્સળ રાજા પ્રીયદર્શી જણાવે છે કે આવી મિજલસોમાં ઘણાં પાપ રહ્યાં છે. ખરેખર એવી એકજ મંડળી છે, જેને દેવવત્સળ રાજા પ્રીયદર્શીએ પસંદ કરેલી છે અને તે રાજા પ્રીયદર્શીની મહાન પાકશાળાની મિજલસ છે; પ્રતીદીન સદા ચરણના કાર્ય અર્થે લાખો પશુને હલાલ કરવામાં આવે છે; પરંતુ હવે, જો કે આ ધાર્મિક આજ્ઞા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે તે એવી રીતે કે સદ્કાર્યાર્થે પશુ વધ થઇ શકે અને આ પ્રમાણે રીવાજ ચાલે છે તો પણ તે રીવાજ દૃઢ નિશ્ચયાત્મક થએલો નથી તેથી એમ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે કે આયંદે એઓને વધ નહીં કરવામાં આવે."

૨. "રાજા પ્રિયદર્શીના અખિલ રાજ્યમાં તેમજ પડોશીરાજ્યમાં એટલે કે ચૌલ, પાંડય, સત્ય પુત્ર, કેરલ પુત્ર,ના રાજ્યોમાં યુનાન દેશના રાજા "એન્ટાઇઓકસના તામ્રપર્ણી નામના રાજ્ય પર્યંત અને તેના પાડોશી રાજાઓના રાજ્ય પર્યંત વ્યાધિયુક્ત માણસ અને પશુઓની સંભાળ કરવાનો રીવાજ જે રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીને ચાલુ કર્યો છે તેનો અમલ સર્વત્ર કરવામાં આવ્યો છે; અને

---

૧. દેવોનો પ્રિય.

જે જે સ્થળે માણુસ અને પશુને માટે ઉપયોગી, રોગ નાશક, વનસ્પતિની તંગી હતી તે દરેક સ્થળે મોકલીને રોપાવી છે; અને જે જે સ્થળે મુળીઆં અને મેવાની તંગાશ હતી તે સ્થળે મોકલીને તેમને રોપાવ્યાં છે; વળી તેણે માણુસ અને પશુઓના ફાયદા માટે રસ્તા ઉપર કૂવા ખોદાવ્યા છે અને ઝાડ રોપાવ્યાં છે."

૩. "રાજા પ્રિયદર્શી નીચે મુજબ ફરમાવે છેઃ-જીતેલા દેશમાં મને પટ્ટાભિષેક થયાંને ૧૨ વર્ષ થયાં હતાં ત્યારે મેં એમ આજ્ઞા કરી હતી કે—જે મારા કાયદામાં સંયુક્ત થયેલા હોય તે પછી મારી પોતાની પ્રજા હોય કે પરદેશી હોય તો પણ તેઓમાં નીતિની ફરજો જેવી કે મા બાપ, મિત્ર, બાળબચ્ચાં, સગાં વહાલાં, બ્રાહ્મણો અને શ્રર્વણો પ્રત્યે પોતાની ફરજનો અમલ કરવાને દરેક પાંચ વર્ષે પ્રાયશ્ચિત કરવું. ઉદારતા સારી છે; જીવતા પ્રાણીઓને ઇજા નહીં કરવી એ સારૂં છે, ઉડાઉપણું, અને પરનિંદાથી વિરક્ત રહેવું એ સારૂં છે. મંડળી પોતેજ ખુલાસો કરીને અને દાખલો બતાવીને અહીંઆં દર્શાવેલાં સદાચરણનો ધર્મ નિષ્ટ માણુસને બોધ કરશે."

૪. "ગતકાળમાં ઘણા સૈકા થયાં પ્રાણિઓની જીંદગાની ઉપર હુમલ્લો કરવો, પ્રાણિઓને દુઃખ દેવું, બ્રાહ્મણો અને શ્રર્વણોને માન નહીં આપવું એ રીવાજ વધી પડયો છે. પણ હવે જયારે રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શી ધાર્મિકપણું ચલાવે છે ત્યારે તેનું નગારૂં ધાર્મિક માણુસોને આમંત્રણરૂપ થયું છે; હાલમાં દેવના રથના, સ્વર્ગિય હસ્તિના, અને અગ્નિના ગોળાના દેખાવો તથા આકાશમાં બીજાં દુશ્ચિન્હો આગળ ઘણા સૈકા સુધી નહીં દેખાએલાં એવાં નજરે પડે છે. હવે ધાર્મિકપણાથી વર્તવા બાબતમાં રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીના

બોધથી પ્રાણીઓના જીવનું રક્ષણ કરવું, પ્રાણિઓ પ્રત્યે દયાથી વર્તવું, સગાં વાહાલાંનું માન જાળવવું, સાધુ બ્રાહ્મણનો સત્કાર કરવો, મા બાપ અને વડીલની આજ્ઞા પાળવી, એનો પ્રચાર વધ્યો છે. આ અને બીજી ઘણી જાતના સદાચાર વધ્યા છે. અને રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શી આ સદાચારના પ્રચારની હજી વૃદ્ધિ કરશે, તેમજ રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીનાપુત્ર, પૌત્ર; અને પર પૌત્ર, સદાચારના સુધારાની વૃદ્ધિ કરાવશે; સૃષ્ટિનો પ્રલય થતાં સુધી સદાચાર અને નીતિમાં દૃઢ ઉભા રહીને તેઓ સદાચારનો બોધ કરશે; સદાચારનો બોધ કરવો એ ખરેખર ઘણું ઉમદું કાર્ય છે, અને જે અનીતિવાન હોય છે તેના તરફથી સદાચરણમાં ચાલવાની આશા બાંધી શકાતી નથી. તેટલા સારૂ આવી બાબતમાં ઘટાડો નહીં પણ વધારો સારો છે; એવી મતલબથીજ આ લખવામાં આવેલ છે; તેની વૃદ્ધિ કરવાને અંતઃકરણ પૂર્વક એઓએ ધ્યાન આપવું અને તેનો ઘટાડો કરવાને નમ ન રાખવી. રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીને આ પોતાના પટ્ટાભિષેક પછી બારમે વર્ષે લખાવેલી છે.' १

૫. "દેવવત્સળ રાજા પ્રિયદર્શિન આ પ્રમાણે જાહેર કરે છેઃ– સદાચારથી વર્તવું દુર્લભ છે માટે મારે, મારા પુત્રોએ, અને મારા પરપૌત્રોએ ઘણો ફાયદો કરવો, અને દરેક યુગમાં મારી ઓલાદે તેને અનુસરીને ચાલવું તેથી જેઓ તેમની નકલ કરશે તે સુખ ભોગવશે. અને જેઓ તે રસ્તો છોડી દેશે તેઓ દુઃખ પામશે. દુરાચરણ કરવો સહેલો છે, તેટલા માટે મને પટ્ટાભિષેક કર્યાના ઢેલ્લા વર્ષમાં સદાચરણની વૃદ્ધિ અર્થે અને સદાચાર્યના સુખ અર્થે "કમબોધ," "ગંધાર," "રાશ્ટ્રિક," "પિતેનિક," દેશના લોકો ઉપર સઘળા ધર્મનાં લોકોના સદાચરણના નિયંતા થવા માટે મેં ધર્મ–મહામંત્ર

---

१. આ અને છઠી આજ્ઞા ડાકતર કર્નના તરજુમા ઉપરથી લખેલી છે.

એટલે સદાચાર ખાતાના મોટા અમલદારો નીમ્યા છે. બિનહરકતે, સુશિળના સુખ અર્થે, યોદ્ધાઓ, બ્રાહ્મણો, ભિક્ષુકો, નિરાશ્રીત, વીગેરેમાં તેઓનો પ્રચાર કરવામાં આવશે, જેથી ધાર્મિક બોધકોએ પવિત્ર જ્ઞાનના સાધનથી જેમને બાંધેલા છે તેઓ બંધન મુક્ત થાય, તથા જેમનો નિગ્રહ કરેલો છે તેઓ છૂટા થાય; તે અમલદારોએ મારા ભાઇ અને બહેનના કિલ્લા તથા શહેરોમાં જવું, તેમજ જ્યાં મારા કોઇ સગાં વાહાલાં રહેતાં હોય ત્યાં પણ જવું; અને સદાચાર ખાતાના કારભારીઓ, એટલે જેઓને સદાચરણની નિગ્રેઆની રાખવા સારૂ નિમ્યા છે, તેઓએ જ્યાં જ્યાં સદાચારનો કાયદો સ્થપાય ત્યાં ત્યાં ધારમીક અને સદ્‌ગુણીને ઉત્તેજન આપવું. આ મતલબથી તે આજ્ઞા લખવામાં આવી છે અને લોકોએ તે પાળવી."[૧]

૬. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિ આ પ્રમાણે કહે છેઃ— ગતકાળમાં લોકોનું હિત જાળવવું અને અમલદારોએ તે ઉપર નિઘે-બાની રાખવી તેમાંથી એકે વિષે દરકાર કરી નથી; તેટલા સારૂ તેવી જાતની સંભાળ હું લઉં છું. જેટલો વખત થયાં હું રાજ્ય કરૂં છું તે દરમીયાન દરેક સ્થળે સ્ત્રીઓ ઉપર, દેવાર્પિત જગો ઉપર, મુસાફરી કરતા જાત્રાળુ ઉપર, વેપારીઓ ઉપર, (અથવા વેપારની મારફીગ ઉપર) અને વિહાર ભૂમીપર તપાસ રાખનારાઓને મેં મારા લોકોનું હિત સાચવવા નીમ્યા છે, અને સઘળી બાબતમાં હું મારા લોકના હિતની વૃદ્ધિ કરૂં છું;[૨] અને જે જે હું જાહેર કરૂં અગર જે જે

---

૧. ડાકતર કર્ને આ પૂનરાવલોકન કરી સુધાર્યું નથી. ઉપલું પ્રોફેસર વિલ્સનનું ભાષાંતર છે તેમાં ત્યાર પછીના ભાસ્યકારોએ થોડો ઘણો સુધારો વધારો કર્યો છે.

૨. આટલે સુધી ડાકટર કર્નનું ભાષાંતર છે.

મહા મત્ર જાહેર કરે તે રાજ્ય સભા રૂબરૂ ચુકાદા માટે મુકવામાં આવશે. આ પ્રમાણે તેના ખબર મને કરવામાં આવશે. આવો હુકમ મેં દરેક સ્થળે અને દરેક જગ્યોએ કરેલો છે, કારણ કે દુનિયાદારીનુ કામ ચલાવવામાં મને સંતોષ ઉપજતો નથી; અખિલ સૃષ્ટિની આબાદી કરવી એ ઘણો લાયક ઉધમ છે. સઘળાં પ્રાણિઓ પ્રત્યે નિર્દોષ થવું, આ લોકમાં તેમને સૂખી કરવાં, અને પરલોક [સ્વર્ગ] મેળવવાને શક્તિમાન કરવાં એ મારો અખિલ પ્રયત્ન છે. આ ઉદ્દેશથી આ સદાચારની આજ્ઞા લખેલી છેઃ—તે લાંબો વખત નભી રહો, અને મારા પુત્રો, પૌત્રો, પર પુત્રો પણ મારી પાછળ સાર્વજનિક કલ્યાણ માટે મહેનત કરો, પણ આ અતિ શ્રમ વગર બનવું મુશ્કેલ છે."[૧]

૭ "દેવ વત્સળ, રાજા પ્રિયદર્શિન હુકમ કરે છે કે—દરેક સ્થળે સઘળા સંપ્રદાયના સાધુઓએ સલાહ શાંતિથી વર્તવું. જે નિયમો પોતે પોતાની જાતની બાબતમાં પાળતા હોય તે તથા આત્માની શુદ્ધતા વિશે તેઓ સઘળાં બહોંશ કરે છે; પણ લોકોને જુદા જુદા મતને જુદી જુદી અભિરૂચી હોય છે, તો પણ સાધુઓ પોતે જે માગે છે તે બધુ અથવા તેમાંનો કાંઇ ભાગ તેઓને મળે છે. એવું છતાં પણ જેને મોટી ભિક્ષા મળતી નથી તેઓએ પણ પોતાના મનોવિકાર પર અધિપત્ય, મનની શુદ્ધિ તથા સદા કાળ ચાલે એવી દ્રઢ ભક્તિ અને જ્ઞાન સંપાદન કરવાં એ સારૂં છે."

૮. "ગત્ કાળમાં રાજાઓ મોજ શોખને માટે મુસાફરી કરતાઃ મૃગીયા ખેલ અને આવા બીજા વિનોદોનો પ્રચાર હતો પણ રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિને પોતાનો પટ્ટાભીષેક થયા પછી દશ વર્ષે ખરૂં

---

૧ આ બનોર્ફના ભાષાંતર ઉપરથી લીધેલું છે.

પુરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેટલા માટે તે સદાચારના રસ્તામાં ચાલવા મંડયો, તે આ રીતે કે બ્રાહ્મણ અને સાધુઓને પોતાને ઘરે બોલાવી તે દાન આપે છે અને વડીલોને પોતાને ઘરે બોલાવી તે ભેટ આપે છે, શહેર અને દેશની વસ્તીની મુલાકાત લે છે તથા સદાચરણનો બોધ કરે છે, અને તેનું સંશોધન કરે છે. રાજા દેવ વત્સળ પ્રિયદર્શિએ સન્માર્ગ સ્વિકાર્યો ત્યારથી અત્યાર સુધી આ તેણે મોટામાં મોટી મોજ મઝા માની છે."[૨]

૯. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીન આ પ્રમાણે કહે છે: તે સત્ય વાત છે કે માણસો વ્યાધિ વખતે, સગાઇ વખતે, લગ્ન વખતે, સંતતિની પ્રાપ્તિ વખતે અગર તો ઘરેથી નિકળતી વખતે શુભ મુહુર્ત્ત જુવે છે, અને ત્યાર પછી સઘળાં કાર્યો કરે છે. આ અને બીજે પ્રસંગે માણસો સઘળી એવી બાબતો કરે છે કે જેથી પોતે ઉન્નતિમાં આવશે, એમ તેઓ ધારે છે. પણ જે કોઇ વિધ વિધ નકામી અને નિરઉપયોગી બાબતો કરે છે તે મોટો મુર્ખ છે. તોપણ આમ કરવાથી પણ જેથી તે માણસની ઉન્નતિ થાય તેવી બાબત કરવાની જરૂરીયાત તો મટતીજ નથી; પરંતુ જે બાબત કહી તે કરવી કાંઇ કામની નથી, પરંતુ ખરી ભક્તિ બહુ કામની છે. આમાં શેવકો તથા તાબેદારોની સાથે યોગ્ય વર્તણુક ચલાવવી, વડીલો તથા સ્વામિઓનો નિષ્કપટ સત્કાર કરવો, જીવતાં પ્રાણિઓ તરફ નિષ્કપટ આત્મ સંયમ રાખવો, અને બ્રાહ્મણ તથા સાધુઓ તરફ નિષ્કપટ પરોપકાર બુદ્ધિ રાખવી. આ અને આવાં બીજાં કામો એ ખરી ભક્તિ કહેવાય. દરેક માણસે બીજા પ્રત્યે ઉપર

૧ આ અને હવે પછીની ,ચાર આજ્ઞાઓ ડાક્તર કર્નના ભાષાંતર ઉપરથી લીધેલી છે.

મુજબ વર્તણુક ચલાવવી, પછી તે પીતા હોય કે પુત્ર, ભાઇ હોય કે ધણી હોય; આ ઉમદી બાબત છે; આથી પોતાનો ભાગ્યોદય થશે એમ માની જ્યાં સુધી પોતાનો હેતુ સંપૂર્ણ બર આવે ત્યાં સુધી એક માણસે તે કર્યા કરવું. આપણે હમણાંજ " નિષ્કપટ પરોપકાર બુદ્ધિ " વિશે કહી ગયા; હવે સદ્ ભક્તિમાંથી, જેવી પરોપકાર બુદ્ધિ અને જેવો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને મુકાબલે બીજી કોઇ પરોપકાર બુદ્ધિ તેમજ પ્રેમ આવી શકતો નથી. કોઇ પણ સજ્જન મિત્રે, સગાંએ, અગર સોબતીએ, દરેક પ્રસંગ આવે ત્યારે આ વાત બીજાના મન ઉપર એમ બતાવીને ઠસાવવી કે આ આપણું કર્તવ્ય કર્મ, આમ કરવું એજ ઉચિત્ છે. આ સઘળી બાબતો કરવાથી માણસો સ્વર્ગમાં જવાને પાત્ર થાય છે; તેટલા માટે જેણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તેણે બીજી બાબતો પહેલાં પોતાની આ ફરજ અદા કરવી.

૧૦. " રાજા દેવત્રત્સળ પ્રિયદર્શિન એમ નથી માનતો કે વર્તમાન કાળમાં અને પછીથી જે મારી પ્રજા સદાચરણના બોહનું અનુસરણ કરે નહીં અને તે સદાચાર ખરી રીતે પાળે નહીં તો એકલી વિખ્યાતી અને મોટી પ્રસિદ્ધિથી મને બહુ લાભ મળે. પહેલી જણાવેલી બાબત કરીનેજ રાજા દેવત્રત્સળ પ્રિયદર્શિન વિખ્યાતી અને પ્રસિદ્ધિની અપેક્ષા રાખે છે. તેટલા માટેજ રાજા દેત્રવત્સળ પ્રિયદર્શિન આગ્રહ પૂર્વક જેને જેને માટે પ્રયત્ન કરે છે તે પરલોકને માટે છે, જેથી તે તદ્દન અને બિલકુલ નિષ્કલંક થાય. હવે કલંક એ પાપની બરાબરજ છે. પરંતુ દરેક વસ્તુનો ભોગ આપીને શક્તિનો બહુ શ્રમ કર્યા વગર કોઇ પણ માણસથી આ બનવું મુસ્કેલ છે—પછી તે નીચી પાયરીનો માણસ હોય કે ઉંચીનો. પરંતુ ઉંચી પાયરીના માણસને તો ખરેખર આ ઘણું મુસ્કેલ છે. "

૧૧. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન આ પ્રમાણે કહે છેઃ—સદ્ ભક્તિ, સદ્ ગોષ્ટિ, સદ્ ઉદારતા, સદ્ સંબંધ, ના જેવી કોઇ ભક્તિ નથી. તેમાં સેવકો અને તાબાના માણુસો સાથે યોગ્ય વર્તણુક ચલાવવી તેનો, મા બાપની નીખાલસપણાથી આજ્ઞા પાળવી તેનો, મિત્રો, ઓળખાણવાળાં માણુસો, બ્રાહ્મણો, અને સાધુઓ પ્રત્યે પરોપકાર બુદ્ધિ રાખવી તેનો તથા પ્રાણિના જીવનું રક્ષણ કરવું તેનો, સમાવેશ થાય છે. પીતા, પૂત્ર, બંધુ, મિત્ર, ઓળખાણનાં માણુસો, સંબંધીઓ અને પાડોશીઓએ પણ આ કરવું એ સ્તોત્ય છે. આ પ્રમાણે તે સારૂ છે; આ પ્રમાણે માણુસોએ વર્તવું જોઇએ. જે આ પ્રમાણે વર્તે છે તે આ લોકને પોતાના મિત્રરૂપ કરે છે અને પરલોકમાં પોતાની સદ્ ભક્તિથી અવિનાશી ફળ મેળવે છે."

૧૨. રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન સઘળા સંપ્રદાય તથા પંથના સાધુઓનો તથા સઘળી પંક્તિનાં કુટુંબોના વડીલોનો સત્કાર કરે છે, અને તે સત્કાર પ્રેમદાન, અને સઘળી જાતનાં સત્કારના ચિન્હોથી સત્કાર કરે છે. ખરેખર દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન પ્રેમ—દાન અથવા સત્કારના ચિન્હોને જેટલાં કિમતી ગણે છે તેના કરતાં આ બાબતને તે વધારે કિમતી ગણે છે, એટલે કે જે બાબત કરવાથી સઘળા સંપ્રદાયની પ્રસિદ્ધિ અને અંતગત માન્યતામાં વૃદ્ધિ થાય એવી બાબત. હવે અંતર્ગત માન્યતાની વૃદ્ધિ ઘણે પ્રકારે થઇ શકે, પરંતુ તેનું મુળ મંડાણ હદ મર્યાદામાં રહીને પુખ્ત વિચાર કરીને બોલવામાં રહેલું છે, આથી કોઇ પણ માણસે પોતાના સંપ્રદાયની સ્તુતી કરવી નહી—બીજા સંપ્રદાયને વખોડવો નહીં, અથવા અયોગ્ય પ્રસંગે તેનો તિરસ્કાર કરવો નહીં; (પણ) સઘળે પ્રસંગે તેને માન આપવું. એક માણસ

પોતાથી જુદા સંપ્રદાયના માણુસને કાંઇ ફાયદો કરે, પછી તે ગમેતે હેતુથી કરે, તોપણુ તેથી તેના પોતાના પંથને લાભ થાય છે અને બીજા સંપ્રદાયને પણુ ફાયદો થાય છે; એથી ઉલટી રીતે વર્ત્તવાથી માણુસ પોતાના સંપ્રદાયને જફા લગાડે છે, અને બીજા સંપ્રદાયને નાખુશ કરે છે. દરેક જણુ જે પોતાના પંથની તારીફ કરે છે તે કદાચ પોતાના પંથ પ્રત્યે પોતાના પ્રેમને લીધે તેનો મહિમા વધારવા સારૂં આ બધું કરે છે, છતાં પણુ આમ કરવાથી તેના પોતાના પંથને તે ઘણી જફા લગાડે છે. તેટલા માટે એક રાગ રાખવો એ ઉત્તમ વાત છે, જેથી સઘળા એક બીજાના ધર્મને જાણે અને તેનું યથેચ્છ શ્રવણુ કરે. કારણુ કે દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિનની એવી ઇચ્છા છે કે સઘળા પંથના માણુસોને સારૂં શિક્ષણુ મળે, અને પરોપકાર શીળતાના મતને સ્વિકારે. અને જેઓનું વલણુ તે સઘળી બાબતો કરવા તરફ હોય તેઓને એમ ખાત્રી આપવી કે દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન પ્રેમ-દાન અને સત્કાર-ચિન્હને તે જેટલાં કિમતી ગણે છે તેના કરતાં સઘળા સંપ્રદાયની પ્રસિદ્ધિ અને અંતર્ગત માન્યતાની વૃદ્ધિ થાય તેને તે વધારે કિમતી ગણે છે. આ મતલબથી તેણે ન્યાયના કામ ઉપર કોટવાળો સ્ત્રીઓ ઉપર નિઘેહબાની રાખવાને માજીસ્ટ્રેટો, સરભરા ખાતાના ઉપરીઓ, વિગેરે નિમ્યા છે અને તેનું પરિણામ એ થયું છે કે દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિનનો પંથ આબાદ થયો છે અને સદાચરણુને પુર્ણ દમામ સહીત તે બહાર પાડે છે.

૧૩. + + + + જેની સમાન વૃત્તી તથા તે હેતુ (પાર પાડવા) તરફ જેનો પરીશ્રમ તથા અતિશય ચાપલ્ય, તથા ડાહાપણુ ભરેલી વર્તુણુક, + + + + પછીથી કલીંગા પ્રાંતમાં દ્રવ્યથી ન મેળવી શકાય એવું. × × × × ધર્મનો લોપ, મનુષ્યવધ, અને મૃત્યુ,

તથા મનુષ્ય જાતીનો નીરંકુશ અનાચાર (થઇ ગયો હતો): એવા સમયમાં દેવાનામ પ્રીયના અમુલ્ય નિતી વચનો જેમાં જ્ઞાન તથા શાસ્ત્રનું તત્વ સમાએલું છે તેનો ઉદય થયો, માતૃ તથા પીતૃની મર્યાદાશીળ શેવા; ધર્મ ગુરૂની મર્યાદાશીળ શેવા; મિત્ર તથા બાળક પ્રત્યે પ્રેમ, સગાં સંબંધીને તથા ચાકરોને (બ્રાહ્મણુ શ્રમણુ ઇત્યાદીને) દાન આપવાથી ભવની પીડા ટળી જાય છે; તદ્ઉપરાંત આવી બાબતમાં સતત ઉદ્યોગ કરવો એજ કીર્તિ છે. પાખંડ ધર્મ પાળનારનો એવો કોઇ સમુહ નથી કે તેમાં જીવતા જીવને ઇજા નહીં કરવા બાબત તથા તેમને સંતુષ્ટ રાખવા બાબત દેવાનામ પ્રીયના જેવાં ફરમાનો છે તેવાં સ્તૌત્ય, હિતકારી તેમજ અતી ઊદાર ફરમાનો હોય, તેમજ તેના જેવી દયાયુકત પદ્ધતી હોય, * * * * અને વળી યુનાન દેશના રાજાઓ, જેનાથી મીસર દેશના રાજાઓ, ટોલમીઓ એન્ટીઓનો, માગા × × × × પરંતુ આ દેશમાં અને પરદેશમાં જ્યાં જ્યાં દેવાનામ પ્રીયના ધર્મ સંબંધી કાનુન જાય છે ત્યાં ત્યાં ધર્માન્તર કરાવે છે. અર્થાત પોતાના મતમાં મેળવી લે છે; * * * * વિજય વિવિધ પ્રકારના છે; પરંતુ ખુશનુમા મનોવૃત્તિમાંથી ઉત્પન્ન થતી ખુશાલી જે વિજયથી મળે છે તે જાતે ખુશાલીરૂપ થઇ પડે છે; સદ્ગુણનો વિજય સુખ છે; સુખના વિજયને કોઇ પરાજીત કરી શકતું નથી; જેમાં વિશેશ કરીને સુખની પ્રતિતી રહેલી છે.—આવા વિજયની આ લોકની વસ્તુમાં અને પરલોકની વસ્તુમાં અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.

૧૪. " રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિને આ સદાચરણુની આજ્ઞા એક ઠેકાણે સંક્ષિપ્તમાં, બીજે ઠેકાણે થોડા વિસ્તારમાં, અને ત્રીજે ઠેકાણે સંપૂર્ણ વિસ્તારમાં લખાવેલી છે જેથી દરેક સ્થળે તેનો સંપુર્ણ

અમલ થતો હોય એમ જણાતુ નથી; કારણ કે રાજ્ય મોટું અને જે મેં લખાવેલું છે એ ઘણું છે, જુદી જુદી બાબતમાં એક બીજા સાથે સંબંધ હોવાથી ઘણે દરજ્જે પુનરોક્તિ પણ થયેલી છે જેથી લોકો તે રીતે મરજી પુર્વક તે બાબતો ગૃહણ કરે.

સરકારી ચોકી.

સામસામા બંને ડુંગરની વચમા સુવર્ણરેખા નદી ઉપર પુલ બાંધી સરકારી ચોકીનું મકાન બાંધવામાં આવ્યું છે. ત્યાં આગળ જુનાગઢ (ડુંગર વહીવટદાર મારફત ડુંગરમાંથી ફળ, ફુલ, કાષ્ઘાસ, તેમજ દામાકુંડમાં નાવા જનાર માણસો પાસેથી જુજ કર લેવામાં આવે છે. આ જગ્યાએ દામોદર કુંડમાં નાવા જનાર માણસો પાસેથી માત્ર જણ દીઠ એક પૈસો તેમજ ગુજરી ગયેલા માણસોનાં હાડકાં (ફુલ) દામા કુંડમાં નાખવા આવનાર માણસો પાસેથી રૂ. ૦-૫-૦ પાંચ આના લેવામાં આવે છે. નાવા જનાર શીવાય તેમજ શ્રાવક લોકો પાસેથી આ જગ્યાએ કાંઇપણ કર લેવામાં આવતો નથી. ગામના લોકો પાસેથી જેઠ સુદ ૧૧ (ભીમ અગીયારશ) ભાદરવી અમાંસ (શ્રાવણ વદી ૩૦) આ બે દીવસે નાવા જનાર માણસો પાસેથી કરનો પૈસો એક લેવાય છે અને તે બે દીવસના રોજ બહાર ગામના લોકો પાસથી બે પૈસા કરના લેવામાં આવ છે.

રાધાડેરી.

ચોકી પાસે સુવર્ણરેખા નદીમાં રાધાડેરી નામનું મંદીર છે. મંદીર શીખરબંધ બાંધેલુ છે પાસે એક પાણીનો નાનો કુન્ડો છે. અહિં વડનગરા નાગર કોમની અવીવાહીત કુમારીકાઓ લગન શાલમાં ગાગર નાય છે. (નાય છે) તેમજ પંચતીર્થી કરવા જનાર લોકો પણ અહિં પ્રથમ નહાય છે.

મુચકંદ મહાદેવ.

આગળ ચાલતાં થોડે દુર જગન્નાથજીનું દેવળ આવે છે. ત્યાંથી સુવર્ણરેખા નદીમાંથી સામીબાજુએ ડુંગરમાં જતાં મુચકંદ મહાદેવનું દેવળ આવેલું છે. આ દેવળ પુરાણું છે. ત્યાં એક નાની ગુફા છે. તેમાં મહાદેવની મુરતી બીરાજે છે. સતયુગમાં માંનધાતા રાજાનો પુત્ર મુચકંદ હજાર વર્ષ સુધી લડાઇ કરી દૈત્યોને મારી પછી દેવતાઓના વરદાનથી રેવતાચળની ગુફામાં જઇ મુચકંદ સુઇ રહ્યો હતો. દ્વાપરમાં યાદવોએ પોતાના ગોર ગર્ગરૂષીની નપુશક શબ્દ વાપરી મશ્કરી કરી તેથી ગગરૂષીએ શંકરની તપશ્ચર્યા કરી યાદવ કુળનો નાશ કરવા પુત્ર માટે વરદાન માગતાં તેને કાળયવન નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે નારદની ઉશ્કેરણીથી મથુરામાં શ્રીકૃષ્ણ ઉપર ચડાઇ કરતાં કૃષ્ણ કાળયવનના ભયથી અહિ નાશી આવતાં વરદાન મેળવી સુતેલા મુચકંદ રાજાની બાજુએ છુપાઇ જઇ વાંસે આવેલો કાળયવન મુચકંદને શ્રીકૃષ્ણ જાણી લાતના પ્રહારથી જાગૃત કરતાં મુચકંદે ક્રોધ દૃષ્ટીથી તેની સામું જોયું તેથી તે બળવા લાગ્યો. મુચકંદે શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતી કરી કાળયવનને વરદાન આપવા વીનવતાં શ્રીકૃષ્ણે તેને વરદાન આપ્યું કે તેને હીન્દુ મુસલમાન બંને લોકો માનશે એવું વરદાન આપ્યું (હાલ તે દાતારના નામથી મનાય છે.

શ્રી દામોદરજી કુંડ.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં દામોદરજી કુંડ આવે છે. આ કુંડનો ઘાટ બાંધેલો છે. તે ૨૭૫ ફીટ લાંબો અને ૫૦ ફીટ પહોળો છે આ હિંદુઓનું મોટું તીર્થ છે. સ્થળ ઘણું રમણીક છે અહિ દરવર્ષ હજારો યાત્રાળુ પરદેશથી આવી નાહી પવીત્ર થાય છે (પાપથી મુક્ત)

આ કુંડ ઉપર ભીમ અગીયારશ (જેઠ સુદી ૧૧) ને દીવશ તથા શ્રાવણુ વદી ૮ (કૃષ્ણુજ્યંતીને દીવશે પણ મેળો ભરાય છે. તેમજ શ્રાવણુ વદી ૧૩–૧૪–૩૦ (પ્રાચી) ના દીવશોમાં મોટો મેળો ભરાય છે. આ તીર્થના અંદર મૃત્યુ પામેલાં માણુસોના હાડકાં (ફુલ) દુર દેશાવરથી અહિં નાખવા આવે છે. આહંના ગોર તેમની પાસેથી ૦–૫–૦ લે છે. તે ગીરીનારા બ્રાહ્મણો છે. જાત્રા આવનાર જાત્રાળુ લોકો પણુ તે બ્રાહ્મણોને તીથના ગોર તરીકે માને છે આ તીર્થપર સં. ૧૯ ની સાલમાં માજી દીવાન સાહેબ રાવબહાદુર હરીદાસ વિહારીદાસ નડિયાદના વતનીએ તેમની માતુશ્રીના પુન્ય પ્રાપ્તાર્થે પુલ બંધાવેલો છે.

શ્રીદામોદરજીનાં મંદીર.

આ દેવાલયો દામોદરજી (દામાકુંડ) ઉપર આવેલાં છે. તેને ફરતી દીવાલ અને ફરતો મોટો મજબુત કોટ છે તેના અંદરથી શીખરબંધી જુના વખતનું બંધાયેલું વચોવચ શ્રીદામોદરજીનું મોહું દેવાલય છે. આગળ મંડપાકૃતીથી બાંધેલો ચોક છે તેમાં શ્રીદામોદરજી વીગેરેની મુરતી બીરાજે છે.

જોડમાં બીજું શીખરબંધી નાનું દેવળ છે તેમાં બળદેવજીની મુરતી બીરાજે છે. આ દેવાલયોની માલીકી ગીરનારા જ્ઞાતીના બ્રાહ્મણોની છે અને તેની સેવા પુજા ગીરનારા બ્રાહ્મણો કરે છે. ભાદરવી અમાશ (શ્રાવણુ વદી ૦))) શીવરાત્રીનો મેળો મહા વદી ૧૧ થી માહા વદ ૧૪ ચૈત્રીપુનેમનો મેળો. (ચૈત્ર સુધી ૧૧ થી ચૈત્ર સુદી ૧૫ સુધી) આ દીવશોમા પરદેશી જાત્રાળુ પાસેથી શ્રીદામોદરજીની ડોઢી (દેવડી) ઉપર દુુરો ૧ (અરધો પૈસો) જણુ દીઠ ધરમાદા લેવાય છે.

રેવતી કુંડ.

આ દામોદરજી કુંડની નૈરૂત્ય ખુણુમાં રેવતી કુંડ નામનો કુંડ

આવેલો છે. આ કુંડ રેવંત રાજાની પુત્રી અને યાદવ બળદેવની સ્ત્રી રેવતીના નામથી તેનો બંધાવેલો કુંડ છે ઉપર આમ્રવૃક્ષ આદીની લતાઓ આવેલી છે.

કુંડ હીંદુ ધર્મની બાંધણી મુજબ તીર્થ આકૃતિએ બંધાએલો છે. તેની અંદર ચોકેચોકમાં ગોખલાઓમાં હીંદુઓના દેવોની મુરતીઓ બીરાજે છે. યાત્રાએ આવનાર લોકો પ્રથમ આ કુંડમાં નાહી પછી દામોદરજી કુંડમાં નહાય છે.

શ્રી મહાપ્રભુજીની બેઠક.

રેવતી કુંડ ઉપર આ શ્રી મહાપ્રભુજીની બેઠક અને મકાન આવેલું છે આના અંદર વૈશ્નવ લોકોને ઉતરવા માટે ધર્મશાળા છે.

જાત્રી વૈશ્નવોને માટે આ વિશ્રાંતિસ્થળ ઘણું વખાણવા લાયક છે. આ મંદીર અને મકાન ગુંસાઇજી મહારાજની હવેલીની માલેકીનું છે. દરસાલ કારતક શુદી ૯ ના રોજ અહિ અનકુટ ભરાય છે. તેના દર્શનાર્થે શહેરના લોકો ઘણા જાય છે

આ શીવાય દામોદરકુંડ તીર્થની આસપાસ ધર્મશાળાઓ ૯. શાલી બાવાની જગ્યા શીવાલયો વીગેરે હીંદુ ધર્મને લગતાં દેવાલયો આવેલાં છે ત્યાં આગળ પીત્રુને પાણી રેડવા પીપળો તથા તુળશી ક્યારો પણ છે.

સોનાપુર.

ત્યાંથી થોડે દુર નજીકમાં પુર્વાદિ બાજુએ શોનાપુર (સ્મશાન) આવેલું છે. અહિ હીન્દુ લોકોના મૃત દેહને અગની સંસ્કાર કરવામાં આવે છે. આ સ્થળ શહેરના રહીશ મોઢ વણીક જ્ઞાતીના મંમ હરગોવીંદદાસ જીવણદાસ તરફથી બંધાવવામાં આવ્યું છે.

બ્રહ્મેશ્વર મહાદેવ અને ખાખચોરો.

આ સ્થળની લગોલગ બ્રહ્મેશ્વર મહાદેવની જગ્યા આવેલી છે, તેમાં ત્રણ શીખરબંધી નાના દેવાલયો છે; તેમાં મહાદેવની મુર્તી બિરાજે છે. તેની બાજુમાં ખાખચોરાની જગ્યા છે. આ જગ્યામાં ખાખી બાવાઓ રહે છે. તે જગ્યાધારી ખાખી બાવાઓનું સ્થાન છે, તેમાં રામચંદ્રજીની મુર્તી બીરાજે છે.

દુધેશ્વર મહાદેવ.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વોકળા (નાની નદી) ને કાંઠા ઉપર આવેલી એકાંત જગ્યા ઉપર બંધાએલું મહાદેવનું મંદીર છે. નદીના કાંઠા ઉપર જંગલમાં આવેલું આ દેવળ ઘણું શોભાયમાન રમણીક લાગે છે.

શ્રી ગીરનારજીની પરિક્રમણા

દુધેશ્વર મહાદેવની જગ્યા પાસેથી ગીરનારની પરીકૃમાએ જવાનો રસ્તો શરૂ થાય છે. ચોમાસાની ઋતુમાં આસપાસના ગામોના તેમજ બીજાઓ હરસાલ ટોળાબંધ શ્રી ગીરનારજીની પરિકૃમાએ જાય છે તેમજ બારેમાસ પણ ઘણા યાત્રાળુઓ પણ ગીરનારની પરીકૃમાએ જાય છે. દુધેશ્વર મહાદેવથી ડુંગરમાં આ રસ્તો ચાલે છે તેમાં આગળ ચાલતાં પ્રથમ ઝીણા બાવાની મઢી આવે છે. તથા બાવાની જગ્યો છે આ જગ્યો સુંદર ને રમણીક છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં સરખડીયા હનુમાનના નામથી ઓળખાતા હનુમાનની જગ્યા આવે છે, આ જગ્યાએ હનુમાનજીની મુરતી બીરાજે છે ત્યાં જોગી રહે છે. જગ્યા રમણીક ને સુંદર છે સ્થાન એકાન્ત સ્થળ ભજનને માટે સારૂ છે તે સ્થળે પરીકૃમા જનાર લોકો પ્રથમ મુકામ કરે છે. ત્યાંથી પરીકૃમાનું

બીજું સ્થળ સૂર્યકુંડ નામે બાંધેલા કુંડ આવે છે. કુંડ હીન્દુ ધર્મ બાંધણીથી બાંધેલો છે. તે કુંડ ઉપર શંકરનું દેવાલય આવેલું છે. ત્યાં અતીત બાવો રહે છે.

ત્રીજે સ્થળે માળવેલા નામથી ઓળખાતી જગા આવે છે ત્યાં ભેરવનું સ્થાનક છે. ભેરવની જગ્યા છે. માળવેલા નામના વેલાના ઝાડો આ જગ્યોએ ઘણા છે તેથી આ જગ્યો માળવેલાના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં આગળ બાવો રહે છે. પરીક્રમાએ નિકળેલા લોકોની વિશ્રાન્તીને માટે આ સ્થળ લાયક છે. આ સ્થળે આંબાનું વન છે, વસંત ઋતુમાં આ સ્થળે વધારે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

આગળ ચાલતાં ખોડીયાર માતાની જગ્યો આવે છે. આ જગ્યો રમણીક નથી. તેમ કાંઇપણ આશ્રમ નથી. ત્યાં કોઇ બાવો સાધુ પણ રહેતો નથી. સ્થળ ઘણુ ભયંકર છે, એ ભાગમાં વૃક્ષ વિગેરે પણ નથી. ત્યાંથી ડુંગર ઉપર ચડવાની ટેકરી છે ત્યાંથી નીચે ઉતરી રસ્તો શરૂ થાય છે. આ રસ્તેથી આગળ ચાલતાં નલના પાણીથી ઓળખાતી જગ્યા આવે છે ત્યાં પાણીનો મોટો ગુન્હો છે. આ ગુન્હામાં નલનું સાધન નથી પણ નાહરામાંથી પાણી આવે છે તેને લોકો નલનું પાણી કહે છે. ત્યાં હનુમાનજીની મુરતી છે ત્યારબાદ સાકરીયા આંબલી નામનું વૃક્ષ આવે છે આ આંબલી મીઠી છે તેથી તે આંબલીનું નામ સાકરીયા આંબલી પડેલું. ત્યાંથી થોડે દુર કચોરીગો ગુન્હો આવે છે આ ગુન્હામાં પાણી બારેમાસ ઘણુ ઉંડુ રહે છે, એ ગુન્હામાં ઉપરથી પાણીની ધારા પડે છે.

જાત્રાળુની વીશ્રાન્તી માટે ચોથું સ્થળ બોરદેવી જગ્યા આવે છે. આ સ્થળ ઘણુંક રમણીક છે, અહીં માતાજીની મુરતી બીરાજે છે, તે ઉપર બોરડીનું વૃક્ષ છે તેથી બોરદેવીના નામથી આ જગ્યો

ઓળખાય છે. સ્થળ રમણીક અને આનંદી છે ત્યાં વૃક્ષ ઘણી જાતના થાય છે. વનસ્પતી તાજી અને સારી અહી બારેમાસ મળે :છે તેમજ અહીં લીબુંના વૃક્ષ ઘણાં છે તે ફળ ઘણાં સારાં થાય છે તેથી અહીંના લીંબુ વખણાય છે.

ત્યાંથી ગીરનારજી ની તળેટીમાં અવાય છે. માર્ગમાં નસાયખા પીરની જગ્યા આવે છે તેમજ આબ ખુનામનું આંબાનું વન આવે છે.

ગીરનારની તળેટી.

ભવેશ્વર તથા વસ્તાપત મહાદેવ અને મૃગી કુંડ.

આગળ ચાલતાં વિશ્વવિખ્યાત પવીત્ર ગીરનારની તળેટી આવે છે અહિ ભવશ્વર મહાદેવનું દેવાલય આવેલું છે. જોડમાં એક નાની વાવ છે. સામી બાજુએ એક પુરાણ પ્રસિદ્ધ વસ્તાપત મહાદેવનું દેવાલય આવેલું છે. આ મહાદેવ આ ક્ષેત્રના અધીપત્ય તરીકે મનાય છે.

પાસે મૃગીકુંડ છે તેનો ઘાટ બાંધેલો છે તેમાં નહાવાનું મહાત્મ પ્રભાશખંડ તથા ગીરનાર મહાત્મમાં ઘણું વર્ણવેલું છે.

અહિ દર વર્ષ માઘ વદી ૧૧–૧૨–૧૩–૧૪ (શીવરાત્રી) ના રોજ ચાર દીવસ મોટો મેળો ભરાય છે તેમજ મેળો કરવા આવેલ માણસોની સંખ્યા ૪૦ થી ૫૦ હજારની થાય છે. આ ચાર દીવસોમાં મેળે આવનાર માણસો પાસેથી જણ દીઠ સરકારશ્રી તરફથી રૂ. ૦–૧–૦ એક આનો કર લેવામાં આવે છે.

ઘણે દુર દેશાવરથી લોકો મેળો જોવા ત્યાં આવે છે અને તમાશગીરો તથા દુકાનદારો વિગેરેની મેદની જોવા લાયક છે.

ભુવેશ્વરનું તળાવ.

આ તલાવ ડુંગરની તળેટીમાં આવેલું છે અને તે સં. ૧૯૫૬ ના માહાન દુષ્કાળમાં ખોદાવવામાં આવ્યું હતું અહિથી પાણીનો

નળ ગામમાં (જુનાગઢ) લાવવામાં આવેલ છે તળાવ સાધારણ વિશાળ છે. આ તળાવનું પાણી ખારી છે, તેથી પીવાના કામમાં થોડું વપરાય છે.

શ્વેતાંબરી દીગંબરી ધર્મશાળા.

આ ધર્મશાળા ગીરનાર ઉપર ચડવાના દરવાજા લગોલગ રસ્તાની સામસામી બાજુએ બંધાયેલી છે ત્યાં હજારો જાત્રાળુ રાતવાસો રહે છે. ત્યાં બારે માસ દુકાનદારોની સગવડતા સારી છે. આ ધર્મશાળાઓની અંદર દીગંબરી શ્વેતાંબરી શ્રાવકોનાં મંદીર છે, તથા વાસણ, પાગરણ પાણી વિગેરેની સોઇ સારી છે,

અહિં અમદાવાદના રહીશ પ્રેમચંદ રાયચંદ તરફથી લાડવા ગાંઠીયાનું સદાવ્રત મળે છે એ ધર્મશાળા પણ તેની બંધાવેલી છે, તથા બીજી ધર્મશાળા લખનરના કામદાર સંઘવી ફુલાભાઇની બંધાવેલી છે.

અહીં વૈષ્ણવી સંપ્રદાયની કે બીજી ધાર્મીક ધર્મશાળાની ખાસ જરૂર છે કારણ કે શ્રાવક શીવાય બીજા અન્ય ધર્મવાળાને એક પણ આવા ધર્મસ્થળમાં બીજી અહીં સાહિત્ય નથી,

---

પ્રકરણ ૬ ઠું.

ગીરનારી દરવાજો અને સરકારી ચોકી ચડાની વાવ.

અહિં ડુંગર ઉપર જવાનો દરવાજો છે ત્યાં બારે માસ જાત્રાળુ પાસેથી માત્ર રૂા. ૦–૧–૦ કર લેવાય છે. અહિંથી ઉપર ચડવાના પગથીયાં શરૂ થાયછે. પગથીઆંની કુલ સંખ્યા ૧૦૦૦૦) દશહજાર આશરેની છે. આ પગથીયાં મરહુમ માજી દીવાન નડીયાદનીવાશી રાવ બહાદુર

હરીદાસભાઈએ કોટરી કાઢી બંધાવેલાં છે, અહિંથી છોકરાં તેડવા તથા ભાર ઉપાડવા મજુર સંખ્યાબંધ મળે છે તથા ડોલીયો પણ અહિં હાજર રહે છે. ડોલીનો દર સરકારશ્રી તરફથી નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

યાત્રાએ અથવા કામ પ્રસંગે ગિરનાર તથા દાતારને પહાડ જતાં આવતાં ડોળીનો ઉપયોગ કરનારા માણસોએ ડોળીઓવાળાઓને આપવાના પૈસાના દર નીચે પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવે છે:—

ચઢાની વાવથી ગિરનારના કોટ સુધી જઇ આવતાં				રૂપૈઆ	૩—૦—૦
,,	,, ઉપર અંબાજી	,,	,,	,,	૩—૮—૦
,,	,, ,, ગોરખની ટુંક	,,	,,	,,	૩-૧૨-૦
,,	,, ,, પાંચમી ટુંક	,,	,,	,,	૪—૮—૦
,,	,, ,, પથ્થરચટી	,,	,,	,,	૩—૪—૦
,,	,, ,, શેશાવન	,,	,,	,,	૩-૧૨-૦
,,	,, ,, હનુમાનધારા	,,	,,	,,	૪—૪—૦
સારકુવેથી દાતારને ડુંગરે દાતાર સુધી		,,	,,	,,	૨—૪—૦

૨. શેશાવનથી તળાટીમાં આવવાનો નવો રસ્તો થયો છે તે રસ્તેથી પાછા ઉતરી આવે તોપણ ઉપરનો દર લાગુ સમજવો.

૩. ઉપરના દર, એક સાંગની ડોળી એટલે જણુ બેએ ઉપાડેલીના સમજવા. બે સાંગની એટલે ચાર જણુ ઉપાડી જાય તેવી ડોળી માટેનો દર આ ઉપર લખેલા ભાવથી દોઢો (એટલે જેમકે રૂપીઆ ૩—૦—૦ ને બદલે રૂપીઆ ૪—૮—૦ એ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવેલો છે.

૪. છુટક રીતે એકવારીઓ દર એટલે ચઢાની વાવથી ગીરનારનારના કોટ સુધી પહોંચાડી ડોળી ખાલી પાછી વળે તેના રૂપીઆ

૧–૧૨–૦ અને સારકુવેથી દાતાર સુધી પહોંચાડી ડોળી ખાલી પાછી વળે તેનો રૂ. ૧–૪–૦ ઠરાવવામાં આવે છે. તેમજ ગીરનારના કોટથી ચઢાની વાવ સુધી લઇ આવે તેનો રૂ. ૧–૪–૦ તથા દાતારથી સારકુવા સુધી લઇ આવે તેનો રૂ ૧–૪–૦ તથા દાતારથી સારકુવા સુધી લઇ આવે તેનો રૂપીયો એક ઠરાવવામાં આવે છે.

૫. ઉપલા દરના રૂપીઆ શિવાય ડોળીવાળાને જણુ એક પ્રત્યે રૂપીયા ૦–૨–૦ દિવસ એકના ખોરાકના દેવા.

૬. ડોળીવાળાને પહાડ ઉપર એક દીવસથી વધારે રાખવામાં આવે તો ઉપર જણાવેલા દર ઉપરાંત જણુ એક દીઠ રૂ. ૦–૬–૦ રોજના તથા રૂ. ૦–૨–૦ ખોરાકના મળીને રૂ. ૦–૮–૦ પ્રમાણે આપવું. તેવા દિવસોમાં ડોળીમાં બેસી પરચુરણ હરવા ફરવા જવા માટે જુદો દર લેવો દેવો નહિ.

૭. કોઇને જુનાગઢમાંથી ચઢાની વાવ સુધી અથવા ચઢાની વાવથી જુનાગઢ સુધી ડોળી જોઇતી હોય તો દરેક બાજુ તરફ જવાના રૂ. ૦–૧૨–૦ લેખે દર સમજવો.

૮. કોઇને જુનાગઢમાંથી સારકુવા સુધી અથવા સારકુવા સુધી ડોળી જોઇતી હોય તો દરેક બાજુ તરફ જવાના રૂ. ૦–૬–૦ લેખે દર સમજવો.

૯. કોઇને જુનાગઢથી ઠેઠ ગીરનાર ઉપર ગમે તે ભાગમાં જવું હોય તો પહેલી કલમમાં લખેલા દર ઉપરાંત કલમ ૭ મીમાં બતાવેલો દર આપવો.

૧૦. કોઇને જુનાગઢથી ઠેઠ દાતાર સુધી જવું હોય તો પહેલી કલમમાં લખેલા દર ઉપરાંત કલમ ૮ મીમાં બતાવેલો દર વધારે આપવો.

૧૧. ઉપલા બંદોબસ્તમાં હરકત થાય તો તુરતજ નાયબની ઓફીસે જાહેર કરીને દાદને પહોંચવું. વખત ગયા પછી જાહેર કરે લક્ષ દેવાનું સરકારની મરજીપર રહેશે.

૧૨. સરકારી હુકમથી ડોળી લઇ જવામાં આવે તેનો દર જુદો સમજવો.

૧૩. હવે બધા રસ્તા સુધાર્યા છે અને ડોળીને અડચણ કર્તા પથ્થરો પણ નીકળી ગયા છે તેથી કોઇ ઠેકાણે યાત્રાળુને તેમની મરજી વિરૂદ્ધ ઉતારવા નહિ.

સંવત ૧૯૬૮ ના કાર્તિક વદ ૧૧, તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૯૧૧

છગનલાલ હરિલાલ,

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, જનરલ ડીપાર્ટમેન્ટ, જુનાગઢ.

અહિ એક વાવ છે તે ચડાની વાવના નામથી ઓળખાય છે. તે સીધરાજ જયશીહની બંધાવેલી છે આ જગ્યા ચડાની વાવના નામથી ઓળખાય છે.

ગીરનારનો ચડા.

આ ગીરનાર ઉપર ચડતાં પહેલાં નિચે પ્રમાણે લેખ દ્દષ્ટીગોચર થાય છેઃ—

ગીરનારના કાળા પથ્થરના બંધાયેલા પગથીયાઓ માટે લખવામાં આવેલા લેખની નકલ—

શ્રી ગીરનારના શીખર સુધી જતા આ કાળા પથ્થરના પગથીયા રૂ. ૧૫૦૦૦૦) ને ખર્ચે બંધાયેલાં છે.

આ કામ ઇસ્વીસન ૧૮૮૯ હીજરી ૧૩૦૭ સંવત ૧૯૪૫ માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને ઇસ્વી. ૧૯૦૮ હીજરી ૧૩૨૬ સં.

૧૯૬૪ એટલે જુનાગઢના નવાબ સાહેબ આલીજહા નેકનામદાર સર રસુલખાનજી બાબી બહાદુર જી. સી. એસ. આઇ. ના પરોપકારી રાજ્યના ૧૬ મા વર્ષમાં પુરૂં કરવામાં આવ્યું હતું,

તેને માટે નાણું મરહુમ દીવાન સાહેબ હરિદાસ બીહારીદાસ સરદાર રાવબાહાદુર બેચરદાસ બીહારીદાસે યોજેલી અને મરહુમ ડાક્ટર ત્રીભોવનદાસ મોતીચંદ શાહ ચીફ મેડીકલ ઓફીસરની જાતની દેખરેખ નિચે ચાલુ રહેલી લોટરીમાંથી સંપાદન કરવામાં આવ્યાં હતાં.

પંડયા છગનલાલ હરિલાલ,
પુરૂષોત્તમ કાનજી ગાંધી.
સેક્રેટરી ગીરનાર લો. જુનાગઢ

ત્યાર પછી પાંચ પાંડવોની ડેરી આવે છે તેમાં ચાર ડાબી બાજુએ અને એક જમણી બાજુ ઉપર આવે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં જમણી બાજુ (ચુના) ડેરી આવે છે. પછી છોડીયા પરબનાં નામથી ઓળખાતી જગ્યા આવે છે.

બરજસ સાહેબની ગણીત પ્રમાણે આ ૪૮૦ ચારસો એંશી ફીટ ઉચું છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વાલુની આંબલીના નામથી ઓળખાતી આંબલી આવે છે. આ જગ્યાએ કોઇ વાલુ નામની નાયકા રહેતી હતી. તે ઉપરથી વાલુની આંબલી એવું નામ પડેલું છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વાંકી રાયણ નામની જગ્યા આવે છે. ત્યાં આગળ પાણીનું પરબ બેસે છે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં જટાશંકરની ડેરી આવે છે તે પછી ધોળી ડેરી નામે ઓળખાતી ડેરી આવે છે ત્યાં ચોમાસાના વખતમાં પાણીનો ઝરો વહે છે. આ જગ્યા જમીનની સપાટીથી એક હજાર ફીટ ઉંચી છે.

આગળ ચાલતાં કાળી ડેરીના નામથી ઓળખાતી ડેરી આવે છે ત્યાંથી ઉપર જતાં ભરથરીની ગુફા આવે છે. આ એક ભોંયરા જેવી ગુફા છે ત્યાં (નાથજી) નામનો બાવો રહે છે ત્યાંથી થોડે દુર માળી પરબની જગ્યા આવે છે. આ જગ્યા ચડામાં મધ્યગાળાની હોઈને જનાર આવનાર લોકોને વીસાંતીનું મુખ્ય સ્થાન છે. અહિં સાધુ લોકોને દાળીયાનું સદાવત્ મળે છે જાત્રાળુને પાણીનું પુરતુ અહિ સાધન મલે છે. પાણીની ટાંકીઓ અને ચસ્મા (કુંડ) બાંધેલા છે. આગળ ચાલતાં કાઉસ ગ્યાનો પથર આવે છે અને ત્યાંથી થોડે દુર હાથી પાણીના નામથી ઓળખાતો મોટો પથર છે. ત્યાર પછી થોડે દુર ચડતાં ખબુતરી ખાણુ આવે છે તેમાં ખબુતર ઘણાં રહે છે ને તેમાં તેને રહેવા માટે કુદરતી રીતે બનેલા ખાડા જેવા ગોખલાઓ છે. ત્યાર પછી સુવાવડી પરબ આવે છે. (ત્યાં જે જાત્રાએ આવેલ બાઈ હોય અને તેને તે વખતે ઓધાન હોય તો ત્યાં નાળીયેર વધેરવા જાય છે) અને તે પછી આગળ ચાલતાં પંચેશ્વર મહાદેવની જગ્યા આવે છે ત્યાં બાવા લોકો રહે છે. અહિં પાણીનું સાધન યાત્રાએ આવનારને મળે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં થોડે દુર 'ગીરનાર કોટ " ના નામનો દરવાજો આવ છે તે કાળા પથરનો બંધાવેલો છે તેના ઉપર એક સુંદર ઝરૂખો (ગોખ) આવેલો છે.

શ્રાવકના નેમાનાથનાં કોટનાં મંદીર.

અંદરનાં કોટમાં દાખલ થતાં જમણા હાથ ઉપર સંભવનાથજીનું ડેરૂ છે તેમાં સંભવનાથજીની પ્રતીમા છે. ત્યાં ચોકમાં સુરજકુંડના નામનો એક કુંડ છે. ત્યાં જાત્રાળુઓને નાવાની ગોઠવણુ છે.

ડાબી બાજુએ નેમનાથજીનું મંદીર છે. તેના બહારના દરવાજા ઉપર એક લેખ નજરે પડે છે. તે લેખ બોમ્બે રોયલ એશીઆટીક

સોંસાયટીના ચોપાનીયાના પહેલા વોલ્યુમના પૃષ્ઠ ૯૪ ની ફુટનોટમાં જેકબ સાહેબે લખેલું છે કે આ લેખ સં. ૧૧૧૫ ના ચૈત્ર સુદનો છે આ લેખના ૯ મા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે યદુ વંશમાં મંડલીક રાજા થયો તેનો પુત્ર નવઘણ તેનું નામ દશમા શ્લોકમાં છે અગીયારમા શ્લોકમાં નોઘણનો પુત્ર મહિપાળનું નામ છે બારમા શ્લોકમાં માહિપાળના પુત્ર ખેગારનું નામ છે. ત્યાર પછીના શ્લોકમાં જયસીંહદેવ, મોગલશીહ, મેલકદેવ, મહિપાળદેવ ને માંડલીકનાં નામો અનુક્રમે આવે છે.

દરવાજામાં પેસતાં આગળ ચાલીએ ત્યાં ડાબી બાજુએ ચૌદ ઓરડાની ધર્મશાળા છે. આ શ્રાવક જાત્રાળુને ઉતરવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

તે ચોક મુકયા પછી પુજારી અથવા ગોઠીની ઓરડીનો મોટો ચોક આવે છે તેમાં થઇને નેમનાથજીના ચોકમાં જવાય છે. આ મુખ્ય દેવળ ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રીનેમીનાથજીનું છે તે ચોકના ગર્ભાંગારમાં નેમનાથજીની સ્યામ મુરતી છે તેની આગળ અખંડ ઘીનો દીવો પ્રકાશે છે.

તેને આશપાશ ફરતી ભમતી છે તે અંદરની ભમતી કહેવાય છે. તેમાં તીર્થંકર યક્ષ યક્ષણી શમેતશીખર નંદીશ્વર દ્વીપ વીગેરે સર્વ મળી એકશો પંચોતેર મુરતી છે.

રંગમંડપમાં આડત્રીશ પ્રતીમા છે.

ગર્ભાગામામાં પાંચ છે.

એટલે બધી મળી કુલ ૨૧૮ પ્રતીમાઓ નેમીનાથના મંદીરમાંછે.

તેની જોડના રંગ મંડપમાં એક ગોળ ઓટલા ઉપર ચારશેં વીશ જોડ પગલાં છે.

તેની પશ્ચીમાદી બાજુમાં આરસના ઓટલા ઉપર પણ ૪૨૦ જોડ બીજાં પણ પગલાં છે. આ દેરૂ રતનશાહ ઓશવાળના નામથી ઓળખાય છે તેની પછવાડે પોરવાડ જંગમાલ ગોરધનવાળુ પુર્વાદ્દા દ્દારનું દેરૂ છે તેમાં શ્રી આદેશ્વરજીની પ્રતીમાની પ્રતીષ્ઠા સં. ૧૫૪૮ ના વૈશાક સુદ ૬ શુક્રવારે વીજયજીનેદ્રશુરીએ કરેલી છે તે દેશની જમણી બાજુએ સતીસીરોમણી શ્રીરાજીમતીનાં પગલાંની દેરડી છે.

અમીઝરા પારશનાથ.

વર્તમાન કાળમાં ચોવીશમાં તેત્રીશમા તીર્થંકરનું નામ પારશ-નાથ છે. આ નેમીનાથજીની મોટી ભમતીમાં એક ભોંયરૂં છે. તેમાં પધરાવેલા છે. તેને અમીઝરા પારશનાથ કહે છે તેને પાણીનાં ટીપાં હમેશાં ટપકયા કરે છે. આ ભોયરાંમાં પેસતાં સામે રહનેમી તથા નેમીશ્વરની પ્રતિમા છે. તેને જીવત સ્વામીની મુરતી કહે છે. દીવાની મદદથી ભોંયરાંની ડાબી બાજુએ જઇયે તો એક દ્દાર આવે છે તેમાં થઇને એક નાના ઓરડામાં જવાય છે. તેમાં નીચેના ભોંયરામાં ઉત-રવાનાં પગથીયાં છે. તે પગથીયાં ઉતરીયે છીએ કે સનમુખ પારશ-નાથની પ્રભાવીક મુરતી નજરે પડે છે. નેમનાથજીની મોટી ભમતીમાં બધી મળીને ૧૩૩ પ્રતીમા છે તથા અઢાર જોડ પગલાં છે. તેમાં મોટાં પગલાં શ્રીનેમનાથજીનાં છે.

અઢાર ગચ્છ.

(ધડી ધડુકો.)

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં કાળા પથરનાં બાંધેલાં પગથીઆં આવે છે. ત્યાંથી નીચે ઉતરતાં ડાબા હાથે અદબજી દાદા રૂષભ દેવજીની મુરતી પદ્માસને જોવામાં આવે છે.

શ્રાવક લોકો આ મુર્તીને ઉપરને નામે કેટલાકો ઓળખાવે છે. તેમાં કેટલાકો તેને ગટારગચ્છ (ઘડી ઘડુકો) કહે છે તેની બેઠક આગળ તીર્થંકરની મુરતીવાળો એક પીળો પથર છે. તેની સામે પાંચ મેરૂનું એક દેવળ છે. તેમાં જૈન સીદ્ધાંતનાં વર્ણવેલાં મેરૂ નામના પાંચ સુવર્ણનાં સાસ્વત પર્વતના આકાર છે. ચોમુખી એટલે ચારે બાજુ તરફ ચાર મુખવાળી ચાર પ્રતીમાઓ છે ચાર ખુણે ચાર મેરૂ અને પાંચમો મેરૂ મધ્યભાગે છે.

આ દેવળના ડાબી બાજુના બારણામાં થઇને મેરકવશીમાં જવાય છે તેમા મુખ્ય મંદીર બહારના મંડપમાં ખંડીત કરેલી ઘણી મુરતીઓ જોવામાં આવે છે.

મુળ નાયક–મુરતી સહસ્ત્રફણી પારશનાથની છે તેની આશપાશ બીજી સાત પ્રતીમાઓ છે. ભમતીમાં અઠ્ઠાવન પ્રતીમા છે. દક્ષીણ તરફી ભમતીમાં અષ્ટાપદ પર્વત છે તેમાં ચોવીશ પ્રતીમા છે ઉત્તર તરફની ભમતીમાં ચોમુખું જોવાલાયક દેવાલય છે. પંચમેરૂની વીશ પ્રતીમા ગણતાં સર્વમળી આ ટુંકમાં એકશો તેર પ્રતીમા છે. આ રંગમંડપની તેમજ ભમતીના કોતર કામની કારીગીરી વખાણવા લાયક છે.

સહસ્ત્રફણી પારશનાથનું દેરૂં.

આ દેરૂં જુનું અને જોવા લાયક છે, તેનો રંગમંડપ સોભાયમાન છે ત્યાં પુજા ભણાય છે. ત્યારે પુરૂષ વર્ગ નીચે અને સ્ત્રી વર્ગને ઉપર ગેલેરીમાં બેસી સાંભળવાની ગોઠવણ ઘણીજ સારી છે. તે દેવાલયમાં સહસ્ત્રફણી પારશનાથની પ્રતીમા છે. તેની આસપાસ ૨૫ પચીશ બીજી પ્રતીમાઓ છે. તથા ભળતીમાં ત્રણ દેરાશર છે. તે બે દેરાશરમાં ત્રણ ત્રણ પ્રતીમા છે તેમજ ઉતર તરફના દેરામાં પાંચ

પ્રતીમા છે. ત્યાં પાશ્રાણની ચોવીશી છે. તેમાં પણ પ્રતીમાઓ છે. કુલ મળી અહિં ૩૭ સાડત્રીશ પ્રતીમાઓ છે. આ ડેરૂં ગીરનારમાં ઘણે દુરથી નજરે પડે છે. તે ડેરાની દક્ષીણાદી ડેરીમાં અજીત નાથજીની પ્રતીમા છે. પશ્ચમાદી ડેરીમાં આદીનાથજીની મુરતી છે. ઉત્તરાદી બાજુની ડેરીમાં અજીતનાથજીનું બીંબ છે. આ ડેરાંઓ શગરામ સોનીના નામથી ઓળખાય છે શગરામ સોની અકબર બાદશાહના વખતમાં પાટણમાં રહેતો હતો અને તેને અકબરશા મામો કહી બોલાવતા એમ કહેવાય છે.

અભીનંદનનાં ડેરાં.

કુમારપાળ સને ૧૧૪૩ થી ૧૧૭૪ સુધી ગુજરાતનો રાજા હતો તેણે આ ડેરાંઓ બંધાવ્યાં હોય એમ કહેવાય છે. તેને ફરતી વંડી છે. તેમાં ત્રણ ડેરાં સાથે હારો હાર આવેલાં છે તેમાં વચલું ડેરૂં મોટું અને ગર્ભાગાર છે. ને તેમાં સામળા પારશનાથની મુરતી છે. એક ડેરામાં ગોળ સમત્ર સરણમાં ચોમુખીજીની મુરતી છે અને એકમાં ચોરશ ચોમુખીજીની મુરતી છે. એ ડેરામાં સળીના પથ્થર વાપરેલા છે તે વસ્તુપાળ તેજપાળે પરદેશથી લાવી વાપરેલા હોય એમ કહેવાય છે. આ ડેરાની વાંસે વસ્તુપાળ તેજપાળની માતાનું ડેરૂં છે. તેમાં સંભવનાથની મુરતી છે.

સંપ્રતી રાજાનું ડેરૂં.

આ ડેરામાં નેમીનાથની પ્રતીમા છે. રંગમંડપમાં ચક્રેસ્વરીની પ્રતીમા છે. તેમાં ત્રણ તાઉસ-ગીયા છે. તેમાં એક ૫૪ ઇંચ ઉંચો છે ને બીજા ૧૩ તેર ઇંચ ઉંચા છે. શીવાય મંડપમાં બીજી ૩૫

જીનેશ્વરી પ્રતીમાઓ છે ત્યાં એક વીમળનાથની મુરતી છે. તે ૪૮ ઉંચની છે.

શ્વેતાંબરનાં બીજાં દેવળો અને જોવા લાયક જગ્યાઓ.

આ શીવાય એક શંભુનાથનું ડેરૂં છે. તેની પાસે જ્ઞાન વાવ નામની વાવ આવેલી છે, તેની સામેનાં ધળનારામાં થઇને ચંદ્રપ્રભુજીના દેરાસર આગળ જવાય છે. તે ડેરામાં ચંદ્રપ્રભુજીની મુરતી છે. તેની સામે એક માતાની મુરતી છે. તેમાં ૧૩૧૮ ની સાલનો એક લેખ છે આ માતાની મુરતી અને લેખ ઉપરથી જૈન શીવાય પ્રમથ આ બીજા હીંદુ ધર્મનું દેવાલય હોય એમ અનુમાન થાય છે, તે દેવળ મુકી જમણી તરફ જતાં મોટા મોટા લેખ આવે છે. તે હાલ વંચાય તેવી સ્થિતીમાં નથી ત્યાં આગળ બીજું એક શાન્તીનાથનું મંદીર છે. તેમાં નવ પ્રતીમા છે. જમણી બાજુની એક મુરતીમાં કળશનું તથા ડાબી બાજુની મુરતીમાં સસલાનું લાંચ્છન છે. તે દેવળની ડાબી બાજુમાં શાન્તીનાથનું બીજું દેવળ છે તેની આશપાશ બે મુરતી છે. તે ડેરાની પાસે ભોયરામાં નેમીનાથી નવભવની પત્ની રાજીમતીની ગુફા છે. તેમાં રાજીમતીની ઉભી મુરતી છે. તથા પડખે રહેનેમીની નાની મૂરતી છે. આ ગુફા રાજલ વેજલના નામથી ઓળખાય છે.

દીગમ્બરી (હુમડના) દેવાલય.

કોટના દરવાજામાં પેસતાં જમણી બાજુ આ દેવાલયો બંધાએલાં છે. તેમાં મોટું અને નાનું એમ બે દેવાલય છે. મોટું દેવળ ઉત્તરદ્વારનું છે અને તેમાં અગીયાર જીન બીંબ છે. તેમાં મુખ્ય

મુરતી નેમીનાથની છે. તે મુરતી સં. ૧૭૪૯ ની છે, તથા બીજી મુરતી શાન્તીનાથની છે તેમાં ૧૬૫૫ ની સાલની છે તેનું ડેરૂં પશ્ચિમાદી દ્વારનું છે. તેમાં બે બાજુએ પારશ્વનાથ અને મધ્ય નેમીનાથ એમ ત્રણ પ્રતીમા છે.

આ ડેરાની ઉંચાણુમાં શીતળનાથની જગ્યા છે. મલવાળું ડેરૂં મુકી આગળ રસ્તો લેતાં જમણી તરફ ચોમુખ (ચોરીવાળું) જીનાલય છે. પશ્ચિમ દક્ષીણ પુર્વ અને ઉત્તરના બીંબોમાં અનુક્રમે ગચ્છપ શશી, કમળ અને સ્વસ્તીકનાં ચીન્હ છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

ભીમકુંડ.

કોટમાં પેસતાં ભીમ કુંડ નામનો કુંડ આવેલો છે. તેમાં ડુંગરમાંથી પાણીનું ઝરણુ ત્યાં આવે છે તે કુંડ કોટથી થોડે દુર ચાલતાં દક્ષીણી બાજુમાં છે. આ કુંડ કાળા પથ્થરથી બંધાએલો છે ઉપર વૃક્ષની ઘટા છે. તેને ફરતી વંડી છે. આ કુંડ ભીમના પ્રહારથી પાતાળ ફોડી ભીમે પાણી કાઢેલું છે, એમ ગીરનાર માહાત્મમાં તેનું વર્ણન આપેલું છે.

હાથી પગલું.

ભીમ કુંડ ઉપરથી એક બારીને રસ્તેથી હાથી પગલે જવાય છે. અહિં એક નાનો કુંડ છે. તેમાં ગજપદ આકૃતીનો એક ગોળ પથ્થર પાણીની વચ્ચોવચ છે. તેનું મહાત્મ સ્કંદ પુરાણમાં એ

ઇંદ્રના ઐરાવત હાથીએ અહિં પગ મેલી જળ કાઢેલું છે. તેમાં સ્નાન કરી દાનાદીક કર્મ કરવું તેવું લખેલું છે.

સાતપુડો પહાડ.

કોટમાંથી થોડા ઉપર ચડતાં કોટનો બીજો દરવાજો આવે છે તેમાં થઇને ઉપર જતાં રાજલ વીજલની ગુફાની પાસે થઇ સાતપુડા પહાડ તરફ જવાય છે. આ જગ્યા ગીરનારની દક્ષીણાદિ તરફ આવેલી છે, ત્યાં એક ગુફાની અંદર પાણીનું ઝરણુ બારે માસ વહ્યા કરે છે. કોઇ વખત થોડા વરસાદથી પાણીની ગીરનાર પર મહા તંગી પડે છે, ત્યારે લોકો ત્યાંથી પાણી લાવે છે. આ પાણી ઘણું સારૂ અને અનાજ પચાવવામાં ગુણકારી છે.

ક્ષય વીગેરે રોગવાળા અશક્ત માણસો ડાકટરોની ભલામણથી ગીરનાર ઉપર હવાને માટે રહે છે. તેને આ પાણી અને ચોમાસા સીવાયની હવા ઘણી માફક આવે છે. આ પાણી પાહાડની અંદર પહાડના સાત પડમાથી ફીલટર થઇ આવતું હોવાથી ઘણા સારા ગુણ ધરાવે છે અને તેથી આ પહાડનું નામ પણ સાતપુડો પડેલું છે.

ગૌમુખી ગંગાં.

આ જગ્યાએ એક મોટો કુંડ બાંધેલો છે તેમાં ડુંગરમાંથી પાણીનું ઝરણુ આવે છે. તે ઝરણુના મુખ આગળ ગૌમુખ આકૃતી છે. તેમાંથી જળધારા આ કુંડમાં પડે છે. તેને "ગૌમુખીગંગા" કહે છે. આ હીંદુઓના તીર્થનું સ્થાન છે. બીજી પણ હાલ એક બે ટાંકીઓ બંધાએલી છે. ત્યાં શીવાલયો છે, લોકોને ઉતરવાની સોઇ સારી છે. તેની બાજુમાં નાગર ગ્રહસ્થ ગીરધરલાલ માધવરાયની

બંધાવેલી ધર્મશાળા આવેલી છે. ને તે હાલ નાગરી જ્ઞાતિની દેખરેખ નીચે છે. આ જગ્યાએ ત્રભેટા છે. અને ત્યાં અંબાજી, સંતદાસજી, તથા કોટમાં જવાના એમ ત્રણ રસ્તા ભેગા થાય છે. ત્યાંથી અંબાજીની ટેકરી ઉપર ચડવાનો ચડા છે. અંબાજીને ડેરે જતાં રસ્તામાં સાચાકાકાની જગ્યા આવે છે ત્યાં આગળથી અંબાજીની ટેકરી ઉપર જવાય છે.

શ્રી અંબાજી.

ગીરનારની સૌથી ઉંચી ટેકરી ઉપર આ મંદીર બંધાએલું છે. આ મંદીર કાળા પથ્થરની બાંધણીથી શીખરબંધી બંધાએલું છે. તેના આગળના ભાગમાં મંડપાકૃતિથી ચોક આવેલો છે. ડેરામાં અંબાજી માતાની મુરતી બીરાજે છે. દેખાવ ભવ્ય અને ચીત આકર્ષિત છે. માતાજીના દર્શન કરવાને હજારો ગાઉથી લોકો અહિંઆ દર્શનાર્થે આવે છે. તેની માનતાઓ ચાલે છે. આ મંદીર અતીત સાધુઓની માલેકીનું છે તેનું ગામમાં સ્થાનક ભીડભંજન માહાદેવની જગ્યામાં છે. આ માતાજી પાસે નાળીયેર વધેરવા શીવાય હિંસીક હત્યા કોઇ પણ પ્રકારની થતી નથી, તેમજ માતાજીની મુરતી પાસે ઘીની જ્યોતો (દીવા) અખંડ બળ્યા કરે છે.

આ ટેકરી ઉપરથી શહેરનો દેખાવ તેમજ આસપાસના ગામોનો દેખાવ ડુંગરોના ઢરાણ ઉચાણ પ્રદેશ, પાણીના ઝરણો ને વનસ્પતીની ઘટાઓ જોવાથી માણસનું મન આનંદ પામે છે.

ગોરખ નાથની ટુંક.

અંબાજીથી પાછળના ભાગમાં ઉતરતાં નીચાણના ભાગમાં આ

ચોથી ટુક આવે છે તે ઓઘડની ટુકના નામથી પણ ઓળખાય છે.

ત્યાં ગુફામાં જતાં અંદર ગોરખનાથનાં પગલાં છે. ત્યાંથી આશરે ચારસે ફીટ નીચે ઉતર્યા પછી પાંચમી ટુક શ્રીગુરૂ દત્તાત્રયની આવે છે ત્યાં શ્રી ગુરૂદત્તાત્રયનાં પગલાં છે. આ માર્ગે જવું ઘણું વીકટ પડે છે.

ત્યાંથો છઠ્ઠી ટુક ઉપર જતાં કમલકુંડ આવે છે. આ કુંડના નીચાણના ભાગમાં આશ્ચર્યકારક વનસ્પતિઓ થાય છે. તે રતન બાગના નામથો તેટલો ભાભ ઓળખાય છે. સુગંધીત વાળો વીગેરેના વૃક્ષો તેમજ ઘણી શોધે હાથ ન લાગે તેવી અમર ઔષધિઓ બારે માસ તાજી અને લીલી આ ભાગમાં મળે છે તેને માટે ઘણા વિદ્વાનો તેમજ વૈદો અહિ તેની શોધ કરવા માટે આવે છે. વિશ્વ વિખ્યાત થએલી અને બચ્ચાનાં સર્વ રોગ નાશકારક અમર ઔષધિની બનેલી અને યોગીની બતાવેલી " ગીરનારી બાળા ગોળીઓ "આ રતન બાગની ઔષધિઓથી બનાવવામાં આવે છે. તેના સેવનથી બચ્ચાંના અનેક રોગો દુર થઈ કાન્તીવાન અને તંદુરસ્ત બને છે.

કાળકાની ટુંક.

ત્યાંથી સાતમી ટુક ઉપર જવાય છે. આ માર્ગ ઘણોજ વીકટ અને અઘરો છે. આ જગ્યાએ કોઇ મહાપુરૂષો (જોગીયો) કે મહા જોરાવર માણસોજ જઇ શકે છે. ત્યાં જવા માટે એવી દંતકથા ચાલે છે કે " બે માણસ જાય તો એક પાછું આવે છે " એ વાત સત્ય

આ ગોળીઓ જુનાગઢવાળા હરજીવનદાસ ન્યાલચંદને ત્યાં બને છે. અને તેની કીંમત ગોળી ૨૦૦ ની ડબીનો ફક્ત રૂા. ૦-૮-૦છે. પો. ખ. જુદું પડશે.

માનવા જેવી છે કારણુ કે રસ્તો ઘણો વીકટ અને વિકાળ છે તેથ નુકશાન લાગવા સંભવ છે. વળી એવું પણુ કહેવાય છે કે ત્યાં અઘોર બાવા પણુ રહે છે. તે હિંસક પ્રાણીનું સ્વરૂપ ધારણુ કરી મનુષ્ ભક્ષણુ કરી જાય છે. એવા દાખલા કોઇ કોઇ વખતે બને છે. એ કહે છે.

આ જગ્યાએ કાળકા માતાનું ભોંયરૂં છે અને તેમાં માતા ત્રીશુલ તથા મુર્તી છે.

આ ટુક આગળથી શ્રીગીરનારની પાછળના ભાગમાં ઉતર જવાનો રસ્તો છે.

અહિંથી પાછા ફરતાં ગૌમુખીના દેવળ આગળ થઇ સંતદાસ તથા આચાર્યજી મહાત્માશ્રીની જગ્યા તરફ જવાય છે.

સંતદાસની જગ્યા.

આ જગ્યામાં ખાખીબાવા શંતદાસજી નામના સાધુ રહે છે તેમજ ત્યાં રામચંદ્રજીનું ભવ્ય મંદીર છે તથા ધર્મશાળાઓ છે મુસાફર વર્ગને ઉતરવા માટે સોઇ ઘણીજ સારી છે તેમજ પાણ પાગરણુ વીગેરે ત્યાં આગળ મળે છે તેમજ રસોઇ કરી જમવા માં ઠામ વાસણુ પણુ મળી શકે છે તેમજ આ જગ્યા હવાલાયક અ મનોહર છે. અને ત્યાં દાલીયા વીગેરેનું સદાવ્રત આપવામાં આવે છે.

ભૈરવજપનો પથ્થર.

સંતદાસજીની જગ્યા પાસે આ ભૈરવજપ નામનો મોટો પથ્થ આવેલો છે. તેની નિચાણુનો ભાગ ઘણોજ ઉંડો છે. તેથી ત્યાં પથ્થ ઉપર કોઈ જઇ શકતું નથી પહેલાંના વખતમાં જેને આત્મઘાત કરવે

હોય તે તે પથ્થરપર ચડી પડતું મુકતા તેથી તેણે ભૈરવજપ ખાધો એમ કહેવાતું " હાલ પણ ઉતાવળ કરનાર કોઇ પણ લોકોને ભૈરવ-જપ ખામાં એવી કહેવત કહેવામાં આવે છે. "

આચાર્યજીની જગ્યા. (પથ્થર ચટી)

રામાનુંરાજ સંપ્રદાયના આચાર્યજીની આ જગ્યા સંતદાસજીની જગ્યાની પુર્વાદી બાજુએ નીચાણમાં આવેલી છે. અહી શ્રી રામચંદ્ર જીનું મંદીર છે. જગ્યા આચાર્યજી સંપ્રદાયના સાધુ લોકોની માલેકીની છે અને ત્યાં પણ પાણી પાગરણ વગેરે તથા ઠામ વાસણ રસોઇ કરવા માટે મળી શકે છે, ત્યાં ધર્મશાળાઓ તેમજ ઉતરનાર માણસની સારી સંભાળ લેવામાં આવે છે. અને ત્યાં ખીચડીનું સદાવ્રત દેવામાં આવે છે. અહિંથી ઉતરી "ગેમી" નામના રસ્તેથી તલાટીમાં અવાય છે, ત્યાં રસ્તામાં નીચે લખેલાં સ્થાન આવે છે.

શેશાવન ભરતવન.

આ જગ્યામાં ખાખીબાવા સાધુ રહે છે. ત્યાં આંબા, વાંસ તથા બીજા અનેક જાતની વનસ્પતીઓની ધાડી ઝાડી છે. અહિં આવતાં રસ્તામાં એક સીતામઢી નામની જગ્યા આવે છે.

ભરતવન.

આ જગ્યામાં આંબાનાં વૃક્ષો ધણાં છે. અને જંગલી પશુ પક્ષી જેવાં કે વાંદરાં, વાઘ, રરૂ, મોર, ઇત્યાદી જંગલી જનાવર પણ રહે છે ત્યાં આગળ એક રામચંદ્રજીનું મંદીર છે. ત્યાં બાવો રહે છે. આ જગ્યા મનોહર, સુંદર અને એકાંતને માટે સર્વથી શ્રેષ્ટ છે તેમ પાણીની સગવડ સારી છે. ત્યાં એક સુંદર બગીચો છે. તેમાં લીંબુનાં વૃક્ષ ધણાં છે. અને તે ફળો ધણાં સારાં અને વખાણવા લાયક છે.

લાખાવન હનુમાન ધારા.

આ જગ્યામાં આંબા તથા બીજી ઘણી જાતની વનસ્પતીઓ ને વાંસના ઘાટાં જંગલો છે.

હનુમાનધારા.

ત્યાંથી હનુમાન ધારા તરફ જવાય છે. આ જગ્યાએ હનુમાનજીની મુરતી છે અને તેના મુખારવીંદમાંથી પાણીની જળધારા વહે છે ત્યાં બાવા સાધુ રહે છે. અને ઝાડી પણ ઘણીજ છે. પાછા ત્યાંથી ફરતાં સેશાવન આવીને તલાટીમાં આવવાનો રસ્તો છે તે માર્ગ ઘણો વિકટ છે તેથા તેનું નામ " ગેબી માર્ગ " એવું નામ પડેલું છે.

સમાપ્ત.

શ્રી ગણેશાય નમઃ

ગીરનાર કલ્પનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

શ્રી ગીરનાર કલ્પ લીખ્યે તે ૐ નમઃ શ્રી સરસ્વતી નમઃ

શ્લોકઃ—

" श्रीगिरनारं दृष्ट्वा; दामोदरं पापनाशनं
सुवर्णरेखा जलंपित्वा; पुनर्जन्म न विद्यते.

હેમાચળનાં રેવતાચળ, આદશ્રતપુત્રં, મેરૂની શોભા સરીખા છે. તેમાં ગીરનાર પર્વત સર્વથી શ્રેષ્ટ છે. કોઇ દેવતા ગીરનાર વીના શીવપદ પામતા નથી જે કોઇ શ્રીગીરનાર સાધન કરે તો ઘેરથી ચાલવું ત્યારે જટાશંકર મહાદેવનું ધ્યાન ધરવું, શંકર કેવા છે. નંદી- પર ચડયા છે, ભસ્મ ધારણ કરેલ છે, વાઘચર્મ ધારણ કરેલ છે સરપનો હાર પહેર્યો છે. વામ અંગે ઉમીયા છે. શ્રીગણપતી વીરભદ્ર સંગે રહ્યા છે. ભાલે ચંદ્રમા છે. એવા સ્વરૂપનું ધ્યાન કરી ચાલવું પ્રથમ ઇંદ્રેશ્વર જવું ત્યાં ગણપતીનું પુજન કરવું રક્તચંદન પુષ્પ રાતી કરણનાં ફુલ ધુપ ગોળનો કરવો પછી શીવપુજન કરવું પંચામૃતે તાંદુલ શ્રીફળ સહીત ત્યાં પંચાક્ષર મંત્ર ૧ાા લક્ષ કરવો, ગણપતી ગાયત્રી લક્ષ ૧ાા કરવી પછી ત્યાંથી ઉજવલ મુખ ક્ષેત્રપાળ પુજવા ત્યાં દુધપાક કરવો. પંચામૃતે પુજન કરવું પછી દુધપાકના ચાર ભાગ કરવા એક ભાગ જોગીનો બીજો ક્ષેત્રપાળનો, ત્રીજો ભેરવનો અને ચોથો પોતાને જમવો. ત્યાં નાગમંત્ર લક્ષ ૧ કરવો તેમની જીંભણી

નાગ મહાવીર્ય મારૂતભક્ષ તો દીશીમહાસીધી દાતાસ્ય ક્ષેત્રપાળ સમન્યાં વૃતમઃ ત્યાં થકી પશ્ચીમ દીશાએ ભેરવ છે. ત્યાં જવું ત્યાં દીન સાતમાં મંત્ર લાખ ૧॥ જપવો. તે મંત્ર ॐ ભેરવાય શીવાય રૂપાય ઇશ્વરીકૃપાયનમઃ સારે શ્વાન પ્રગટ થઇ માર્ગ દેખાડે ત્યાં મુચકુંદ જવું. પંચાક્ષર મંત્ર લાખ ૧ કરવો. પંચામૃતે પુજન કરવું પછી રેવતી કુંડ અને દામોદરમાં નહાવું તેથી અઘોર પાપ દુર થાય ત્યાં પરમેશ્વરનું પુજન કરવું ત્યાં બ્રહ્મા પ્રસન થઇને દેવ ચક્ષુ આપે ત્યાંથી ચાલવું તે અસ્ત્રસ્થામાના પર્વતે જવું તે હેઠે વૃક્ષત્રણ ૩ છે. તેની છાયા અચીચળ છે. તે ક્ષીર વૃક્ષ છે. તે નિચે બેસી પંચાક્ષર મંત્ર લાખ ૧ જપવો એટલે દેવ ચક્ષુ થાય દેવતાના વૈમાન આવતાં દેખાય નીલગીરી પર્વતના ભાગ ૩ ત્રણ છે. ત્યાં સદા જોગી રહે છે. તે ચાર ભુજાના છે. ત્યાં માસ એક રહેવું પ્રાણાયામ એક હજાર આઠવાર કરવો. (જપવો) ત્યારે સ્વર્ગમાં જવાની ગતી થાય. ત્યાંથી સેવાવન જવું ત્યાં જોગી ૩ જુગના રહે છે. ત્યાં દુધીયા વેલા છે, ત્યાં ગ્રંથકુંડ છે. ત્યાં સ્વતઃ પ્રકારની બુટીયો છે, તેણે કરી કાઢ, પત, ખેન, જલંધર, સનેપાત, વાઇ, ભમના એટલાં મટે ત્યાં હેમ રૂપાની બુટીઓ છે, ત્યાં શક્તી બીમારી કાંકરી છે તેણે મૃત્યુ સંજીવન થાય તે લઇને સુખમના પર્વતે જાવું ત્યાં લીંડી જેવી કાંકરી છે. ત્યાં પાષાણ થેપલી છે. ત્યાં રજ વિભુતી છે, તે ધાતુમાં નાખે એટલે સોનું થાય. ત્યાંથી વીજીત પર્વતે જાવું ત્યાં વૃક્ષનો પત્ર તાંબા વરણું છે. તે પત્રનો રસ આંખમાં અંજન કરે તો પૃથ્વીમાં દ્રવ્ય દાટેલું નજરે પડે ત્યાંથી સીધમના પર્વત જાવું ત્યાં સીદ્ધ ૩ છે. તે સીદ્ધ પાસે નારાયણાત્મનો મંત્ર લાખ ૧૧ જપવો તે મંત્ર ॐ નારાયણા નમહાયઃ મંત્ર જપવો,

પછી ત્યાંથી પુર્વ દીશાએ માતા કુંડ છે તેમાં નાહાવું પછી સુર્ય કુંડ છે તેમાં નાહાવું તેમાં નાહાવાથી બુદ્ધિ ઘણી આવે ત્યાંથી ભંડારી પર્વત પુર્વમાં કોશ દોઢ છે. ઉપર છે તે ઉપર એક સીધ રહે છે ત્યાં રામછાલી છે. ત્યાંથી સાકુચી નામે પર્વત છે તે ઉપર ચઢવું. કીડીની પ્રમાણે ચઢવું તેની થેપલી કરવી તે ધમતાં સુવર્ણ થાય રૂપાનો રશ થાય ત્યાંથી ઉતરે ત્યારે શુભ નામે થાનક છે ત્યાં બીજોરાનો વૃક્ષ છે તેનો રસે ત્રાંબાના પતરાં ઉપર લેપ કરવો પછી ધમે તો હેમ થાય તે ઘાયલનો ઘાવ મીલી જાય તે આગળ નીલકંઠેરી પાશાણુ છે તે ધમતાં લોહ થાય ત્યાંના હનુમાનજી એક કરાવી પાસે રાખે તો સરસ્વતી સમુદ્ર થાય ને આયુશ ચોગણી થાય. બીજોરાનાં મુળ ફળ ઘશીને તીલક કરે તો ત્રણુ લોક સુજે વાંજીયાને પુત્ર થાય તે પર્વત હેઠે શીધેશ્વરનું દહેરૂં છે ત્યાં સુવર્ણ રેખા નદી છે. ત્યાં શીવનું પુજન પંચામૃતે કરવું ત્યાંથી સાત ઘેનું ભેર પુજવા ત્યારે ભેરવ પ્રસન થઈને દર્શન કરાવે સર્વ રચના ભીતરની તથા બહારની દેખાડે ત્યાં માસ એક રહેવું પછી રત્નેશ્વર જાવું ત્યાં સાડા ત્રણુ કરોડ રત્ન સમુદ્ર છે ત્યાંથી ગધેશ્વર પર્વતમાં ૫ શીધ છે રીધી મળે સીધેશ્વરનાં ભેરવ રામ છાલીના દુધની ક્ષીર કરી ખવરાવે છે તે આપેથી કંદુપના જેવું સ્વરૂપ થાય. નખ કેશમાંથી અમૃત ઝરે સર્વ દેવ શાસ્ત્ર આવડે તે દેવતાની કળાથી થાય. દશ લોક સુજે સીધેશ્વરથી દક્ષીણુ દાશાએ હાથ સહસ્ત્ર પંચોતેર ઉપર એક પાશાણુ છે તે હેઠે રશકુંપની વાવ છે. દક્ષીણુ તરફ ચડીને ઉત્તર તરફ આવવું સાં: નમઃ શીવાય. ભેરવાય એ મંત્ર લાખ ૧। સવા જપવો પછી ત્યાંથી ઠેક મારવી તે હેઠે વજર સરીખી ધારા છે તે ૧૧૦૦ હાથ ઉંડી છે

તે ભૈરવજી સે છે ત્યાં નાગ તંબોલીયો રહે છે તે ભક્ષ કરવા આવે ત્યારે ભૈરવ બળીદાન દે છે ત્યાંથી બીજે ચોકે જાય ત્યારે ૬૫ પગથીયાં મુકી તે વાર પછી ૩૧૩ પગથીયાં છે તેને સુવર્ણ મણી જડેલ છે ત્યાં જળનું દર્શન થાય તે જળ સ્વેત છે ને સુગંધી તો અત્તર કસ્તુરીથી વિશેશ છે. વીજળીના જેવું તેજ છે તે જળમાં નાવાથી એકાદશ હજાર હાથી બળ થાય અંત્રીક્ષથી દેવતા સરવે જેજેકાર કરે છે પુષ્પની વૃષ્ટી કરે છે દુદંભી નાદ કરે પાછો વળે ત્યારે નાગ વચન દીયે ને સંજીવન મંત્ર આપે. સ્વર્ગે જાવાની વાયુના જેવી ગતી થાય પછી વૈમાન ઉપર ચડે ત્યારે સુર્યદેવ પ્રસન થઇને દેહ વજ નીકળે ને રશ કૂંપની વાવ પથ્વીમાં ત્રણ છે તેમાં ગીરનારની રશ કુંપની વાવ અંગીક છે તે ઇશાન તથા નૈરૂત્ય દીશાએ છે મંત્ર ઓ નમઃ શીવાય ક્ષેત્ર,

વખતે ત્યાંથી શીખેશ્વરને મળી દાન દીજીએ દેવ શીઘેશ્વરની પુજા કરવી પછી ઉપરનો મંત્ર લાખ ૨।। જપવો તે પંચાક્ષરનો શીઘેશ્વરની દક્ષીણ દીશાએ વીખરાગ બાવળ છે શ્રી ભગવાન ભગુએ આવી વાણી કરી સર્વ લધુ જાણે તેનું મુળ ચુશી રશથી એવા વરસ સહસ્ત્ર જીવે. ક્ષેત્રપાળનો મંત્ર ૐ અરબી મરાઠી સબલી સ્વાહા એ મંત્ર સવા લાખ જપવા. પ્રથમ આ તીરથ નહાઇએ પછી ચંદન પુષ્પ ચડાવવાં એટલે મંત્ર પ્રસન થાય બળ મંત્ર ઔં અબધુતાય મહારૂદ્રાય સ્વાહા એ મંત્ર દીવસ બે કરવો તથા મંત્ર દેવની પુજા કરવી એટલે મુવું સજીવન થાય ત્યાંથી પૂર્વે દીશાએ પર્વતમાં માનશી શીલા છે. તે હેઠે સરસવ સરીખા પાશાણ છે તે પાશાણની પોટલી બાંધીએ ચાલી તે પર્વતે પાશાણ ચકરૂપ થાય છે તેથી આઘુ ઘણું

કામ્ય.પડે નહિ ત્યાંથી હાથ ૪૦ ઉત્તર દીશાયે વિશ્નુની મુરતી છે આંગુલીયે બ્રહ્મા દેખીયે. મંત્ર ૐ વીચીત્રે વીચીત્રરૂપે: શીધી કરૂ સ્વાહા પછી દ્વાદશ અક્ષરે હોમ કરવો એટલે કૈલાશ વૈકંઠ દ્રષ્ટે આવે ત્યાંથી કાલગ પર્વતે જાવું ત્યાં.વૃક્ષ ચાર ૪ તેની અચળ છાયા છે. તે હેઠે જપ કરવો દ્વાદશ અક્ષરનો કરવો એટલે કનકના દડા પડે ત્યાંથી કાળજીવન પાસે જવું ત્યાંથી વીભુતી લેવી તો પત કોડ બેડી બંલીવાન હજો ત્યાંથી તે સર્વે પર્વતે જાવું ત્યાં એક જોગી છે તેનું દરશન કરવું ત્યાંથી ધ્રવેશ્વરે જવું ત્યાં ધ્રવ જીર્ણગઢ જાવું ને બંધું ત્યાં છે પછી લક્ષ્મણ ટેકરી જાવું ત્યાંથી મુચકંદે જાવું તે પર્વતના કુંડમાં નાવું ત્યાંથી દામોદર કુંડમાં નાવું ત્યાં જન મૃત્યુ ટળે ત્યાંથી મણી-ચોકે જાવું ત્યાંથી ભવનાથનાં દરશન કરવાં મરઘી કુંડમાં નાહીને અંત્રી અનુસુયાનાં દરશન કરવાં ત્યાં માશ એક ફળ આધારે મંત્ર જપવા ત્યારે દેવતા પ્રગટે તે મંત્ર: ૐ નારાયણાય નમઃ એ મંત્ર જપવો ત્યારે અનુસુયાજી દતાત્રયને ઘણું વીનય કરી આં જીવ તમારે શરણે મુકયો છે ત્યાંથી રીદ્ધી બુદ્ધી શીદ્ધી ત્રણે મળે, ત્યાંથી ગીરના-રનો દાશ દોલીયાનો કલાશ પર્વત ચઢવો કોશ એક ત્યાં માળી પરબ છે ત્યાં શીધચાર છે ત્યાં અમૃત વાવ છે ત્યાં સુપ્ર ત્યાં લાલ સરોવર છે. તેમાં નાહાય તેનું પંદર હજાર વર્ષનું આયુશ થાય ત્યાંથી પાંડવ ગુફાએ જવું ત્યાં પાંચ રાત્રી રહેવું શક્તી સારી થાય ને પાંડવ દર-શન દેય ત્યાંથી હનુમાન ધારાએ જાવું ત્યાં હનુમાન ગાયત્રી લાખ ૧૧ જપવી એટલે હનુમાનજી પ્રસન થાય બળ આપે તે પચાશ કરોડ પૃથ્વી દીન એકમાં ફરે એવુ બળ દીયે. ત્યાંથી કોશ બે ઉપર રંગમોલ છે ત્યાં ભીમકુંડમાં નાવું ત્યાંથી પચાશ કદમ ઉતરતાં ગંગાધર શીવ.

છે તે શીવટ પકીયા કહેવાય છે તે જાર ભેરવ છે ત્યાં દેવીનું સ્થાન છે તે બળીદાન લીયે છે ત્યાંથી રાજલ દેવીની ગુફા છે તે પાંડવ ગુફા ગંગાધરી શીવ સુધી છે ચંદ્રગુફા શ્રીદ્વારકાં જાય છે બીજી એક ગુફા શ્રીરામેશ્વર જાય છે તેમાં જોગી ચાર છે. દુર્વાશાની ગુફા બદ્રીકા આશ્રમ મેલીને હીમાલયમાં જાય છે.

ત્યાંથી સરગના દેવતા આગમન કરે ને. અને માત્રીપરબની ગુફા કેદારેશ્વર જાય છે. ત્યાંથી ગૌમુખી ગંગા નાવું ત્યાંથી અંબાજી આદ્ય શક્તિ છે. જેને દર્શને ખપરમાંથી નીકળીયે ત્યાંથી કાળકા સ્થાને જવું. જાતાં અગીઆરી થાનકે ચોકી છે. પ્રથમ ભૈરવ, બીજે ક્ષેત્રપાળ, ત્રીજે ગણપતી ચોથે દીગ્પાળ. પાંચમે ઇશ, છઠે વરૂણ, સાતમે અગ્ની, આઠમે જોગણી, નવમે ઘોરમંત્ર, દશમે અનુપુર્ણ, અને અગીઆરમે પોતે છે.

તે પર્વત ડુંગધરે છે ત્યાં ઝરેરા ચાર છે. તે ઉતરીને જાવુ પાછી પર પાવાણુ એક એક છે તેના જમણા હાથ ઉપર એક ગુફા છે તે મધ્યે દેવી છે તે હેઠે. રસાતાળ પાતાલ સુધી પોલાણુ છે ત્યાં દેહીનું પુજન કરવું ને સર્વ દેવતાને બળીદાન દેવું તો કાળકા કષ્ટથી કાઢે ત્યાંથી ગુરૂ રામનંદની ચર્ણપાદુકા પુજવી ત્યાંથી અનુસુયા માતાની સેવાં કરવી. ત્યાંથી ગુરૂદેવતની પુજા કરવી, તે દેવતની જગાએ જતાં ચોકી એક છે. પ્રથમ બ્રહ્મા, બીજે શીવ, ત્રીજે ઇંદ્રિ, ચોથે સુર્ય, પાંચમે ચંદ્રમા, છઠે ગ્રેહ, સાતમે નક્ષત્ર, આઠમે રૂષી, નવમે તપશી, દષમે જોગી, અગીઆરમે ભુમી, બારમે મહંત, તેરમે દેવી, ચૌદમે દેવતા, પંદરમે વરૂણુ, સોળમે અગ્ની, તેના પુજન કરવાં ત્યાંથી બ્રહ્મમાં કમંડળે જાવું ત્યાં પાંચે કુંડ નાવું ત્યાં માસ એક રહેવું ત્યાં ગુફા ત્ર·

ણુ છે. ત્યાં અગીઆર શીધ છે ત્યાં દુધીયા વેલા છે. તેમાં ઠંદ
પ્રકારના છે સુવર્ણશુદ્ધી ઘણી છે. ત્યાંથી પાછું ગુરૂ દત્તાત્રે જવું
ચરણારબીન સેવવા હતું ફળ કેવાય નહિ. જે આ બ્રહ્માંડમાં
તોલ નથી. ત્યાં એક સવંછર ધ્યાન ધરવું ત્યારે દેવદત પ્રસન
ત્યારે ભૈરવને પાછા વાળે ને જોગી પ્રકટ થાય તેના વાકયથી
દીશાએ એકસોને પંદર હાથ ઉપર એક ગુફા છે ત્યાં એક માસ
કરવું ત્યાં ત્રીગુણનાથ શીવ છે. તેનું પુજન કરવું તે દર્શન દીયે
ગુફામાં પ્રવેશ કરવો ત્યાં ચોક મડા સુંદર છે તેમાં મણીનો પ્ર
છે. ત્યાંથી નવસેં કદમને હાથ ત્રીશ ઉપર નવસ્થાન રહે છે તે
ઘણીજ પોહી તેમાં સનાથ અપાર છે. તેમાં દર્શન કરતાં પાર ન આવ.
ત્યંથી બીજી ભોમ છે ત્યાં પાર્વતી રહ્યાં છે તેનું દર્શન કરતાં ચોગણી
આયુશ થાય. ત્રીજે ભોમે શીવજી રહ્યા છે. તેનું દર્શન કરતાં લાખ
લાખ વર્ષનું આયુષ થાય. ચોથી ભોમે બ્રહ્મા રહ્યા છે. તેનું દર્શન કરતાં
જુગ પર્યંત આયુષ થાય. પાંચમી ભોમે વીશ્નુ રહ્યા છે તેનું દર્શન
કરતાં ચાર જુગનું આયુષ્ય થાય. છઠ્ઠી ભોમે શેષ રહ્યા છે તેનું દર્શન
કરતાં દશ જુગનું આયુષ્ય થાય. સાતમી ભોમે પરમાત્મા રહ્યા છે
તેનું દર્શન કરતાં અમરકાયા થાય.

શ્રી ગીરનાર કલ્પ સમાપ્ત.